

מיפוי והמשגה קהילות אזרחים ותיקים

מוגש למשרד הרווחה והבטחון החברתי - מינהל אזרחים ותיקים

כתבה: דר' חיה ג'משי - קרן שח"ף

דצמבר 2023

תוכן העניינים

3	תקציר
5	מודל מוצע של קהילות אזרחים ותיקים
6	המלצות להקמת קהילות של אזרחים ותיקים
7	מבוא
9	רקע
12	קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות
12	א. קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות - בניית מרחב קהילתי חברתי
12	1.א. קהילת בית הבאר ביפו
13	2.א. קהילת עם הטבע בגן יבנה
15	3.א. הקהילה התל אביבית לדיור שיתופי
16	4.א. הפרלמנט בטבריה
17	ב. קהילות אזרחים וותיקים - "דיור קהילתי - שיתופי"
17	1.ב. הקהילות בחריש
19	2.ב. אגודה לדיור משותף (אד"מ) - מודל ה- Co-Housing Israel
22	סיכום - מודל קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות
25	ארגונים ופרויקטים בתפישה קהילתית לחיזוק אוכלוסיית אזרחים וותיקים
25	א. קהילה לדורות - קידום זקנה פעילה
26	1.א. קהילה לדורות פרדס חנה כרכור
28	ב. עמותת עור"ק - עורף קבוצתי וקהילתי
29	ג. ארגון ארץעיר
31	ארגונים ויוזמות לקידום ההתנדבות בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים
31	א. החברה למתנ"סים - תוכנית "באים בטוב"
32	ב. "ידיד לחינוך" - גמלאים מתנדבים במערכת החינוך
33	ג. שיתופים - אסטרטגיות להשפעה חברתית - יוזמת "ישותנו"
35	סיכום - ארגונים, יוזמות ופרויקטים לקידום אזרחים וותיקים
37	נספח 1: ראיון - מיזם קהילות אזרחים ותיקים

תקציר

המחקר הנוכחי עוסק בסקירה של מודלים, התארגנויות וארגונים העוסקים בקהילות אזרחים ותיקים בארץ. במסגרת המחקר התקיים תהליך של מיפוי קהילות האזרחים הוותיקים הקיימות, וכן מיפוי של הארגונים והפרויקטים העוסקים בקהילות אזרחים ותיקים.

החלק הראשון של המחקר עוסק במיפוי הקהילות הקיימות. במסגרת זו נסקרו 2 מודלים עיקריים: מודל אחד של **קהילות עצמאיות**: קהילת בית הבאר ביפו, קהילת עם הטבע בגן יבנה, הקהילה התל אביבית לדיור שיתופי, והפרלמנט בטבריה. ומודל שני של **קהילות שהוקמו סביב דיור משותף**: שלוש קהילות המתגוררות בחריש: קהילת נרקיס, קהילת צבעוני וקהילת לוטם. כל אחת מהקהילות בחריש מתגוררות בשכירות בבניין משותף משלהן. הקהילות כולן התגבשו סביב המטרה של רצון לדיור משותף כקהילה. כל אחת מהקהילות נמצאת בשלבים שונים של התפתחות. כמו כן, קיימות קהילות שהוקמו סביב האגודה לדיור משותף (אד"מ). באגודה לדיור משותף (אד"מ) קיימות קבוצות שהוקמו בירושלים, בכפר סבא ובפרדס חנה. האגודה וחבריה פועלים לאיתור פתרונות דיור בכל אחד מהיישובים. האגודה פועלת להעלאת הנושא של דיור שיתופי לאזרחים ותיקים לסדר היום הציבורי, לקדם מדיניות ברמה הארצית ולרתום שותפים מהמגזר העסקי, משרדי הממשלה והרשויות המקומיות. בכל הקהילות שנסקרו במחקר המאפיין העיקרי הינו הרצון של חברי הקהילה לחיי קהילה בעלי משמעות ועשייה משותפת בדגש על עשייה לטובת חברי הקהילה אך גם לטובת הקהילה הרחבה.

החלק השני של המחקר עוסק במיפוי הארגונים והיוזמות הפועלים למען אזרחים ותיקים. המחקר עושה הבחנה בין ארגונים ופרויקטים בעלי תפישה קהילתית: **קהילה לדורות** – מיזם משותף של משרד הרווחה והבטחון החברתי, אשל ג'וינט וקרן הורוביץ. המיזם פועל לקידום זקנה פעילה ואיכות חיים בקרב האוכלוסייה החזקה של אזרחים ותיקים. **עמותת עו"רק** – עורף קבוצתי קהילתי-הארגון פועל מתוך תפישה שהתארגנות קהילתית יכולה לתת מענה לחסרי עורף משפחתי. הייחודיות של הארגון הינו בבניית יכולות קהילתיות, תוך איגום היכולות האישיות ופיתוח יכולות משותפות. **ארגון ארץ עיר** מלווה קהילות עירוניות מגוונות, מסייע בבניית רשת ארצית של קהילות, וכן מלווה ונותן סיוע מקצועי לקהילות של אזרחים ותיקים בחריש, ביפו ובתל אביב. כמו כן המחקר סקר פרויקטים וארגונים בעלי תפישה של עידוד וקידום ההתנדבות בקרב אזרחים ותיקים. **תוכנית "באים בטוב"** המופעלת על ידי החברה למתנ"סים. במסגרת התוכנית אזרחים ותיקים בוחרים בפעילות משמעותית המחזקת את השתתפותם בחיים החברתיים, הכלכליים, הקהילתיים והתרבותיים. התוכנית פועלת להעצמה של אזרחים ותיקים בקהילה על ידי יצירת פעילויות התנדבות משמעותיות, עידוד אקטיביזם של האזרחים הוותיקים, במטרה לדחות את גיל התלות ולהביא להזדקנות מיטבית. **"ידיד לחינוך"** – הארגון פועל בשיתוף משרד החינוך והרשויות המקומיות להפעלת של מתנדבים במערכת החינוך. הארגון רואה בשילוב גימלאים במערכת החינוך, תרומה לחיזוק הקשר הבין דורי, להגברת המודעות לערך ההתנדבות, ולאיכות חיי הגימלאים המתנדבים. **שיתופים** – מפעיל את יוזמת "ישותנו" לשיפור איכות

החיים וצמצום הבדידות של הזקנים. הארגון פועל גם לשינוי תפיסה כלפי הזקנה והחיים בעידן של עליה בתוחלת החיים. כמו כן, התוויה של אסטרטגיה ליצירת המענים הדרושים ושילוב מדידה של אימפקט. שיתופים יצר את קהילת החדשנות AgingIL, שבה חברים 100 ארגונים מכלל המגזרים הפועלים לטובת האזרחים הוותיקים.

מתוך סקירת המודלים הקיימים של קהילות אזרחים ותיקים, ארגונים, יוזמות ופרויקטים ניתן לראות כי קיים גיוון במודלים הקהילתיים שהתפתחו, גיוון בתפישות, מטרות ודרכי פעולה של התוכניות והארגונים. חלקם שמים דגש על הקהילה והקהילתיות, חלקם על ההתנדבות, חלקם יוזמות שנוצרו על ידי אזרחים ותיקים מהשטח, וחלקם יוזמות של משרדי ממשלה וארגונים חברתיים שונים. המשותף לכולם הינו הרצון לסייע בפיתוח מענים לאוכלוסיית האזרחים הוותיקים שיאפשרו לאזרחים הוותיקים איכות חיים, משמעות, צמצום הבדידות ואקטיביזם. קיימת הכרה בקרב כלל ה"שחקנים" בצרכים הייחודיים של אוכלוסיית האזרחים הוותיקים, והתרומה של האזרחים הוותיקים לחברה.

במסגרת המחקר רואינו סה"כ 20 ראיונות עם נציגי קהילות וארגונים, 8 מפגשים עם קהילות אזרחים ותיקים, וניתוח של חומרים כתובים.

מתוך סקירה ומיפוי הקהילות הקיימות בארץ המוצגים במחקר הנוכחי, ומתוך מחקר שסקר 4 מודלים של קהילות של אזרחים ותיקים בחו"ל¹ (אשר הוגש במסמך נפרד לקרנות הביטוח הלאומי ונכתב על ידי דר' יובל אופק). להלן מודל מוצע להקמת קהילות אזרחים ותיקים והמלצות עיקריות לתהליך הקמתן.

¹ ד"ר יובל אופק, סקירת ספרות - קהילות עצמאיות של אזרחים ותיקים בחו"ל, מוגש לקרן למפעלים מיוחדים וקרן שח"ף, ינואר 2024.

מודל מוצע של קהילות אזרחים ותיקים

מאפיינים של קהילות:

- לקהילה יזם/רכז קהילה מוביל
- הקהילה מונה לפחות 8 חברים פעילים
- רוב חברי הגרעין המייסד הינם בתחילת הגיל השלישי
- חברי הקהילה מתגוררים בסמיכות גיאוגרפית
- לקהילה מרחב פעילות פיזי משותף

דרכי פעולה:

- קיימת הגדרה ברורה לגבי החברות בקהילה ותנאי ההצטרפות לקהילה
- קיימים תהליכים ברורים לתהליכי קבלת החלטות בקהילה
- לקהילה מוסדות/וועדות והתארגנויות שיהיו אחראיות על מגוון המשימות השונות והיבטי הניהול של הקהילה
- לקהילה יכולת לגייס משאבים באופן עצמאי או באמצעות גוף/עמותה אחר המסייע לקהילה
- הקהילה מייצרת שיתופי פעולה עם ארגונים/מוסדות/רשויות
- קהילות הנשענות על דיור משותף מפתחות מודל כלכלי הכולל עלויות הקמה, פיתוח ותחזוקה

פעילויות:

- הקהילה מגדירה חזון משותף, ערכים ודרכי פעולה
- הקהילה מקיימת תהליכי גיבוש ולימוד של חבריה בצורה קבועה
- לקהילה מגוון רחב של פעילויות פנים קהילתיות
- הקהילה מתכנסת לפחות פעם בשבוע
- הקהילה מפעילה תוכניות/פרויקטים כלפי הקהילה הרחבה יותר

המלצות להקמת קהילות של אזרחים ותיקים

תהליך ההקמה

- מומלץ להקים פורטל מידע שכולל מדריך מפורט לפי שלבים ומקורות רלוונטיים נוספים בנוגע להקמת קהילות.
- מומלץ להקים מערך ליווי מקצועי שיאפשר מתן תמיכה וסיוע במגוון תחומים, כגון: ניסוח חזון, מטרות ויעדים, ניהול כספי וחוקי של ארגונים, תהליך קבלת החלטות, יצירת שותפויות ותהליכים לבינוי קהילה.
- מומלץ לעבוד עם בעלי עניין עיקריים באקוסיסטם (למשל: רשויות מקומיות, ספקי שירותים, פילנתרופיה, ועוד) ולייצר אפשרויות לשיתופי פעולה מותאמים לצרכים של קהילות אזרחים ותיקים בתהליך ההתהוות והביסוס.

פעילויות פנים קהילתיות

- בשלבי ההתחלה, מומלץ לתמוך בארגון פעילויות פנים קהילתיות במטרה למסד אותן לטווח הארוך.
- מומלץ לתמוך במימון השימוש בחללים פיזיים קיימים במרחב או בניית חללים ציבוריים חדשים בכדי לסייע לפעילויות של הקהילות.

קבלת החלטות וניהול

- בקהילות גדולות, יש לוודא כי המבנה ההיררכי ישולב עם העיקרון של מעורבות ישירה של כלל חברי הקהילה בקבלת ההחלטות.
- מומלץ לתמוך בסיוע של אנשי מקצוע חיצוניים בוועדות הניהול של קהילות האזרחים הוותיקים ולסייע בחיבור לאנשי מקצוע בתחומים הרלוונטיים.

מודלים כלכליים

- מומלץ לסייע לקהילות לפתח מודלים כלכליים ותהליכי פיתוח משאבים מגוונים המותאמים לצרכיהם באמצעות איש/אשת מקצוע.
- מומלץ לסייע בתמיכה כספית בתהליכי הקמה ופעילויות של קהילות אזרחים ותיקים.
- מומלץ לסייע בחיבור קהילות מתהוות למשקיעים שמוכנים להעמיד לרשותן תמיכה כספית.

מבוא

אתגרי המאה ה-21 כוללים התמודדות עם הזדקנות האוכלוסייה, בדידות, ניכור, קיטוב חברתי, משבר האקלים, אי שוויון ופערים הולכים וגדלים ומצבי חירום. כל אילו מהווים אתגרים שהחברה האנושית בכלל ובישראל בפרט יתמודדו איתם ביתר שאת בשנים הקרובות. לאור זאת, מתחדדת ההבנה כי קהילה וקהילתיות הינם מפתח להתמודדות עם אתגרים אילו.

מבין האתגרים הרבים ניצב אתגר הזדקנות האוכלוסייה. אנו מאמינים כי חיזוק הקהילה והקהילתיות בקרב האזרחים הוותיקים יכול לסייע בהתמודדות עם אתגרי הזקנה.

בתקופה האחרונה ניתן לראות כי התפתחו יוזמות עצמאיות בקרב אזרחים ותיקים המעוניינים לייצר עבור עצמם חיי קהילה המהווה עבורם מסגרת חברתית ותומכת. בין המודלים המוכרים ניתן למצוא התארגנויות דיור קהילתיות של אזרחים ותיקים הבוחרים לגור בסמיכות בבניין מגורים או בשכונות על מנת לבסס חיי קהילה. בנוסף קיימת תופעה של בינוי וביסוס קהילות אזרחים ותיקים מקומיות בקרב מי שכבר מתגוררים בסמיכות באזור גיאוגרפי מוגדר ובוחרים לחזק את תחושת הקהילתיות עבור עצמם ואחרים.

מתוך מגמות התפתחות חיוביות אלו של קהילות אזרחים ותיקים ברמה המקומית, רואים מינהל אזרחים ותיקים במשרד הרווחה והביטחון החברתי, וקרן שח"ף את הצורך בפיתוח מענה חדשני זה כחלק מרצף המענים בקהילה עבור האזרחים הוותיקים, תוך תמיכה למידה ופיתוח מתוך הנעשה, ולשם הטמעה של מדיניות משרדית בנושא. לצורך כך הוחלט על יציאה למיזם משותף אשר מטרתו העיקריות הן:

- פיתוח מענים ומודלים מגוונים חדשניים התואמים לצרכים משתנים של כלל האזרחים הוותיקים בקהילה בראיה לטווח הארוך
- התמודדות עם סוגיית הבדידות, חיזוק תחושת השייכות והמשמעות של אזרחים ותיקים, בתוך כך דחיקת התלות במערכות השונות ושיפור שיעורי ההזדקנות המיטיבה
- העמקת ההשתתפות החברתית, ההשפעה והמעורבות האזרחית של אזרחים ותיקים בקהילה
- חילוץ ידע וכתובת התורה המקצועית והנגשתה ככלי לבינוי קהילות אזרחים ותיקים במודלים משתנים

לקראת הפעלת המיזם הוחלט על ידי השותפים לבצע מחקר מקדים להיכרות ומיפוי היוזמות הקיימות בשטח ולבחון את המודלים וה"שחקנים" המרכזים הפועלים לפיתוח קהילות אזרחים ותיקים ו/או בעלי פוטנציאל ויכולת לפתח קהילות של אזרחים ותיקים. למחקר שיוצג בהמשך חברו קרנות הביטוח הלאומי להשלמה של סקירת המודלים הקיימים בחו"ל. מטעם קרנות הביטוח הלאומי דר' יובל אופק ממכון המחקר "קי אימפקט" ערך סקירה שנועדה לעמוד על הפרקטיקות המיטביות ליצירת קהילות

זקנים עצמאיות ובנות-קיימא ברחבי העולם, אשר התפתחו ביוזמת אזרחים וותיקים, על ידם ובניהולם, ללא תלות בגורמים חיצוניים. הסקירה כללה 4 מודלים מגוונים: קהילת דיור משותף לנשים בגיל השלישי שהוקמה ב-1998, קהילת הדיור המשותף הראשונה לגיל השלישי (ולנשים בלבד) שנוסדה בבריטניה. קהילת סילבר סייג' וילג' שהוקמה ב-2007 בעיר בולדר שבמדינת קולורדו, ארה"ב, שנוסדה כמתקן דיור משותף לגיל השלישי והתפתחה במסגרת שכונה חדשה שנבנתה בעיר. קהילת טרוויליגר פלאזה הוקמה בשנות החמישים בעיר פורטלנד, שבמדינת אורגון, בצפון מערב ארה"ב, קהילה גמלאית בטיפול רציף. וסניורס נטוורק שהוקמה בשנת 2008 ומתקיימת באופן שיתופי בשלוש ערים בקולומביה הבריטית, קנדה. הדו"ח מפרט את ממצאי הסקירה בנוגע לכל אחת מקטגוריות המחקר שהוגדרו. הדו"ח כולל סוגיות והמלצות יישומיות לפיתוח מודלים לקהילות אזרחים ותיקים עצמאיות בישראל, כגון: חשיבות הקיימות לאורך זמן של הקהילות, ביסוס יחסים עם הרשויות המקומיות ועם קהילות נוספות, פיתוח מודל עסקי לקהילות הדיור השיתופי, תהליכי קבלת החלטות ברורים בתוך הקהילות, מנגנונים לגיוס משאבים, עידוד יוזמות ופעילויות פנים קהילתיות של האזרחים הוותיקים, יצירת מרחבי פעילות, ועוד.²

ברצוני להודות לנעמה ברגר - מנהלת תחום פ"א קהילה, מינהל אזרחים ותיקים, משרד הרווחה והביטחון החברתי, ולצחי בן הגיא - סמנכ"ל, קרן שח"ף על היוזמה, הפיתוח ובניית השותפות בין משרד הרווחה והביטחון החברתי לבין קרן שח"ף.

2 ד"ר יובל אופק, סקירת ספרות - קהילות עצמאיות של אזרחים ותיקים בחו"ל, מוגש לקרן למפעלים מיוחדים וקרן שח"ף, ינואר 2024.

רקע

יותר ממיליון ישראלים (12%) הם בני 65+ פלוס ומספרם יוכפל עד 2040 ליותר משני מיליון. בעידן כיום אחד מכל 4 תינוקות יהיה חוֹצֵה-מָאָה (יחיה מעל גיל 100). השיפור ברפואה ובמניעת תחלואה עוד יגדיל את השיעור הזה בשנים הבאות. ברמה הארצית וברמה המקומית יש להיערך לעידן של 100 שנות חיים ולהיות "סביבה ידידותית גיל", ולפעול על פי החלטה 127 של ממשלת ישראל - "מדדים לאומיים להיזקנות מיטבית", יולי 2021,³ ועל פי עקרונות ארגון הבריאות העולמי, כולל מניעת גילנות.

ברמה הארצית ישנם מספר מהלכים חדשים לקידום זקנה מיטבית. משרד הבינוי והשיכון פרסם לאחרונה "תדריך תכנון סביבות מגורים לעת זקנה", שנותן כלים מעשיים בידי מהנדסי ואדריכלי רשויות מקומיות. אשל ג'וינט יזם ומוביל את מהלך MUNI100 ל"הזדקנות מיטבית" ב-20 רשויות מקומיות. המהלך חותר לקדם את היערכות הרשויות המקומיות לאתגר הזדקנות האוכלוסייה בעידן של 100 שנות חיים, והוא מתבסס על למידה ממודל 'ערים ידידותיות גיל' שפיתח ארגון הבריאות העולמי (WHO). המהלך פועל כדי להגביר את הנוכחות וההשתתפות של אזרחים ותיקים במרחב הציבורי בהיבטים החברתיים, הכלכליים והבריאותיים באמצעות תכנון מותאם לאוכלוסייה זו. בשלב הראשון נשכרו מתכנני ערים להובלת התהליך ולמתן ליווי וייעוץ מקצועי לרשויות בהתאמת המרחב הציבורי הפיסי, החברתי והכלכלי של הרשות המקומית לצרכים של הזקנים. כל רשות תקדם תוכנית שמתאימה לה, למשל: נגישות פיזית – הצללה, ריהוט רחוב (ספסלים, תחנות אוטובוס, וכו') שמותאמים לזקנים, נתיבי הליכה שמותאמים לאזרחים ותיקים, תכנית למיתון שיפועים ועוד. המהלך מפותח ומנוהל בשותפות רחבה עם משרדי ממשלה, קרנות, ארגונים ובעלי עניין, ובהם: משרד הרווחה והביטחון החברתי, המשרד לשוויון חברתי, משרד הבריאות, משרד האוצר, משרד רוה"מ, משרד הבינוי והשיכון, משרד התחבורה, אגף הקרנות בביטוח לאומי, מפעל הפיס, מרכז השלטון המקומי, קרן דליה ואלי הורביץ וג'וינט-אשל. כמו כן, משרדי הפנים והבריאות מממנים תוכנית ראשונה בביזור בריאות ותזונה לאשכולות האזוריים, בדגש על אזרחים וותיקים וכמה עשרות חברות הזנק שוקדות על פיתוח טכנולוגיות מרשימות בתחום. ברמה המקומית חמש ערים הוכרו עד כה על ידי ארגון הבריאות העולמי כ"ערים ידידותיות גיל": ירושלים, תל אביב, רמת השרון, הרצליה וכפר סבא. הרשות המקומית הינה גורם מרכזי וחשוב בקידום זקנה מיטבית. רשויות מקומיות בהן ראש הרשות יהיה מחויב לאוכלוסיית האזרחים הוותיקים בתקציב, תכנון אורבני ועשייה משמעותית, יביא למיקסום העצמאות והאוטונומיה של האזרחים הוותיקים במהלך ההזדקנות ולדחיקת התלות של הזקנים בזולת ובמערכת.

גיל הזקנה טומן בחובו אתגרים רבים, כגון: פרישה ממעגל העבודה והמעגל החברתי הנלווה לו, אובדן, התאלמנות, ירידה בתפקוד שמונעת יציאה מהבית, משבר המתמשך בשל נגיף הקורונה וכדומה.

³ "מפת מדדים לאומיים להזדקנות מיטבית", החלטה מספר 127 של הממשלה מיום 19.07.2021, https://www.gov.il/he/departments/policies/dec127_2021

ממחקרים ונתונים שונים ניתן ללמוד כי 10% מהאזרחים הוותיקים הינם דלי רשתות תמיכה⁴, 9.5% מדווחים כי אין להם על מי לסמוך בשעת משבר, ו-30% מדווחים על בדידות במידה רבה עד מידה מסוימת⁵.

בניית קהילות, יצירת חוסן קהילתי וגישה קהילתית הינם אבן יסוד להתמודדות עם אתגרים אלו.

קהילות הינן בעלות חשיבות רבה ומשמעויות עמוקות לחיים ולזהות האנושית (סדן, 2009)⁶. הן מספקות תמיכה (Warren, 1978)⁷, מצמצמות את תחושת הבדידות (מכטר ומכטר, 2015)⁸, תורמות לחוסן ולרווחה של החברים בהן ומהוות סוכן שינוי חשוב במצבי מצוקה או מקרי חירום ואסון (Chaskin, 2008)⁹. אישוש לטענות אלו ניתן למצוא במחקר שנעשה במהלך הגל הראשון של הקורונה ומצא שלמעלה מ-25% מהאזרחים הוותיקים שנשאלו העידו שהקהילה היא אחד משלושת גורמי הסיוע העיקריים עבורם (אש"ל ו-ERI, 2020)¹⁰. מחקר אחר מצא שהעדר אינטגרציה חברתית בקהילה ומספר קטן יותר של קשרים חברתיים מגבירים את הסיכון להידרדרות קוגניטיבית (Zunzunegui et al., 2003)¹¹.

הקהילה מהווה גורם מרכזי ביכולת לתת משמעות בקרב זקנים. משמעות אשר משפיעה לטובה על בריאותם, רווחתם ואיכות חייהם. במשך הזמן זקנים מאבדים חלק ממקורות המשמעות בחייהם, במיוחד עקב צמצום רשת הקשרים החברתיים הנגרמים מהפסקתן של מערכות יחסים הקשורות בגידול ילדים ובמקומות העבודה וצמצום הניידות הפיזית. מקור המשמעות המרכזי בזקנה הוא מערכות יחסים. קיום מפגשים חברתיים עם אנשים אחרים אינו מקנה משמעות כשלעצמו, ולכן כדי לקדם משמעות נדרשות מערכות יחסים סביב עניין משותף, התפתחות של קרבה רגשית או קבלה של תפקידים חברתיים מוגדרים שהזקנים מעוניינים בהם. תפקידים בתוך מערכות יחסים קהילתיות הינן גורם חשוב בנתינת משמעות לזקנים.

מנקודת מבט עירונית, חשוב שהעיר תאפשר בתוכה פלטפורמות מפגש למגורים ופעילויות בעבור זקנים. עיר שתציע שירותים למבוגרים ותקים בעבורם מערך שירותים סוציאליים, אלא גם תדע להפוך אותם למשאב עירוני. מבוגרים שישתלבו ביוזמות חברתיות ומפעלי התנדבות, שייקחו חלק בהפעלת מתנ"ס, ספרייה, מערך הבטיחות בדרכים, מוקדי שירות עירוניים או אפילו הפעלת המסגרות בעבור

⁴ מנהל אזרחים ותיקים, 2020

⁵ השנתון הסטטיסטי לאזרחים ותיקים, 2020

⁶ סדן, אלישבע, **עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי**, 2009

⁷ Roland, Leslie, Warren, **The community in America**, 1978

⁸ איתן מכטר, אביטל, מאיה, מכטר, **בין האינטימי לאנונימי במרחב האורבני: מבט סוציו-תרבותי על תל אביב**, 2015

⁹ Chaskin, R. J., "Resilience, community, and resilient communities: Conditioning contexts and collective action", *Child Care in Practice*, 14(1), 2008, 65–74, <https://doi.org/10.1080/13575270701733724>

¹⁰ הזדקנות בימי קורונה, סקר צרכים בקרב בני 65+ בישראל, אש"ל- ג'וינט ישראל ו-ERI, 2020

¹¹ Zunzunegui, María-Victoria, Beatriz E. Alvarado, Teodoro Del Ser, Angel Otero,

"Social Networks, Social Integration, and Social Engagement Determine Cognitive Decline in Community-Dwelling Spanish Older Adults", *The Journals of Gerontology, Series B*, Volume 58, Issue 2, March 2003, S93–S100, <https://doi.org/10.1093/geronb/58.2.S93>

עצמם פעם בשבוע, יהיו מלאי חיים יותר ומחוברים יותר לסביבתם. חוקרים בנושא מעידים כי גם המגורים המשותפים מעלים את התפקוד ואת התמיכה הרגשית הנדרשת למבוגרים, ויכולים לשמש מנוע להשתתפות בפעילויות תרבות.

מתוך הבנה של חשיבות הקהילה ליצירת משמעות, לבניית החוסן, לדחיית גיל התלות ולשיפור איכות החיים של הזקנים, הוחלט לבחון ולמפות את ההתארגנויות של קהילות אזרחים ותיקים קיימות ושל השחקנים המרכזיים שפועלים לטובת חיזוק איכות החיים של האזרחים הוותיקים.

בהתאם לכך, התקיימו 20 ראיונות עם מנהלים ונציגים של ארגוני החברה האזרחית, מנהלי תוכניות בארגונים, ומנהלים ברשות המקומית, העוסקים בתחום הזקנה. כמו כן, התקיימו 8 מפגשים עם חברי קהילות שונות. לצורך הראיונות הוכן שאלון פתוח (ראהנספח 1). איתור המרואיינים נעשה על בסיס למידה על פעילויות, ארגונים ופרויקטים בתחום האזרחים הוותיקים, היכריות אישיות והפנייה של גורמים רלוונטיים המובילים את העשייה בתחום. ניתוח הנתונים כלל ניתוח תוכן של התשובות לשאלונים והמפגשים, וכן, איסוף וניתוח מסמכים אודות הפעילויות והארגונים.

קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות

קהילות עצמאיות של אזרחים וותיקים הינן קהילות שהוקמו על ידי יזם ו/או יזמים בעלי חזון ומוטיבציה שהובילו את הקמתן. הקהילות הוקמו בצורה ספונטנית על ידי חברי הקהילה ולא על ידי גוף/ארגון שיזם את הקמתן. הרקע להקמתן של הקהילות העצמאיות שונה ומגוון, וכן קיימת שונות במטרות, בערכים וסוגי הפעילויות.

בסקירה שלהלן אתייחס לשני סוגי קהילות עצמאיות של אזרחים וותיקים: קהילות עצמאיות שהמניע להקמתן נבע מצורך חברתי - קהילתי, וקהילות שהמניע להקמתן נבע מהרצון למגורים משותפים.

א. קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות - בניית מרחב קהילתי חברתי

במהלך המחקר פגשתי 7 קהילות של אזרחים וותיקים אשר המניע העיקרי להקמתן נבע מהצורך לייצר משמעות, להתארגן כקהילה, לפעול למען עשייה משותפת תוך בנייה של יחסי קרבה, ערבות הדדית ועשייה משמעותית למען הקהילה והחברה. להלן אציג סקירה של הקהילות השונות. הסקירה מבוססת על פגישות עם מובילי הקהילה וחבריה.

א.1 קהילת בית הבאר ביפו

רקע - קהילת בית הבאר ביפו הוקמה כמענה לצרכים האישיים של חברי הקהילה. הקהילה הוקמה מתוך רצון של המבוגרים להשתייך לקהילה ולתרום לה.

היוזמה להקמת קהילה של מבוגרים ביפו, ובהמשך הקמת ר.ק.מ.א - רשת קהילות מבוגרים, החלה מחזון אישי של יורם גורדון בר, מראשוני היועצים הארגוניים בארץ, לשעבר-המייסד והמנהל האקדמי של מכללת CoachME, הבעלים של חברת יעוץ ושותף בחברה בינל"א ליעוץ אסטרטגי.

הקהילה ביפו החלה לפעול ביוני 2019 בשיתוף פעולה עם מרכז תרבות קהילה "בית הבאר", מכאן אף שמה של הקהילה "קהילת בית הבאר". הצורך נבע בעיקר בעקבות המעבר ליפו של זוגות ו/יחידים מבוגרים ב-15 השנים האחרונות. כיום הקהילה מונה 65 תושבים, זוגות ובודדים בטווח גילאים 60 עד 86 ומקיימת את פעילותיה במועדון בית פורטר ביפו.

ערכי הקהילה - ערכי הקהילה כפי שנקבעו על ידי חבריה הינם: כבוד הדדי, יוזמה, סובלנות, אופטימיות, שיתוף פעולה, מחויבות אישית והדדית והתנדבות.

פעילויות הקהילה מתבצעות בהתנדבות כולל ניהול הקהילה וניהול הפרויקטים השונים.

מטרות -

- פיתוח מודל קהילות אזרחים וותיקים בישראל

- הקמת ר.ק.מ.א. -רשת קהילות מבוגרים בפריסה ארצית
- ייזום קהילות אוטונומיות בסביבה העירונית בהובלה של מבוגרים בני 65
- מתן מענים לצרכים המשתנים של חברי הקהילה
- יצירת מסגרת לאקטיביזם ומעורבות קהילתית של חברי הקהילה

דרכי פעולה - הקהילה מקיימת פעילות שוטפת ב-4 דרכים:

- התפתחות אישית – מפגשי לימוד על בסיס יכולות וניסיון של חברי הקהילה ובהובלת חברי קהילה. כגון: סדנה לסיפורי חיים, קפה מוות, קבוצת אימון לרפואה פונקציונלית, סדנה ליזמות קהילתית, קבוצת למידה להזדקנות מיטבית, סיורי אמנות וטיולים, סדנאות אמנות, מפגשי איכות חיים בשיתוף החוג לסייעוד במכללה האקדמית תל-אביב יפו.
- פיתוח וגיבוש חוסן קהילתי – מפגשים שמיועדים להתפתחות הקהילה וחיזוק הקשרים הבין אישיים. כגון: מפגשים לפיתוח חזון וערכים משותפים, סדנה לחוסן מנטלי, (בתקופת הקורונה), טיולים שבועיים משותפים ביפו והסביבה, מפגשי חברתיים: קפה/סרט/הרצאה.
- פרויקטים קהילתיים למען הקהילה הרחבה –קבוצת 'אמנות בשדרה' שהובילה פרויקט אמנות "גדרות מחייכות" שמטרתו לסייע לעסקים בשדרות ירושלים ביפו שנפגעו עקב סגירתם בעקבות הבנייה של הרכבת הקלה, סדנת צילום בפלאפון לקבוצת נשים יהודיות-ערביות.
- תמיכה וערבות הדדית- תמיכה הדדית במצבי מצוקה ומשבר.

א.2 קהילת עם הטבע בגן יבנה

רקע - הקהילה הוקמה בשנת 2016 ביזמתה של אורלי קנת. הרצון היה לייצר מרחב שמחבר בין אקולוגיה, צדק חברתי וקהילתיות. הקהילה החלה לפעול על שטח שהיה מזבלה ושדה קוצים בתוך פנימיית "בית אפל" – בית לילדים ובני נוער בסיכון. במהלך 3 השנים הראשונות הוכשר השטח ונטעו עצים למאכל בגידול אורגני, נשתלו צמחי מרפא ותבלין. האמונה של חברי הקהילה היא "ש"תיקון עולם" הינו ציווי אקטיבי שחל על כל אחד מחברי הקהילה. מתוך מחויבות לעובדה ולשומרה אנחנו מחנכים, מפעילים פרויקטים סביבתיים, ומקדמים קיימות עירונית במרחב הציבורי בגן יבנה".

כיום בגרעין המוביל של הקהילה כ-20 אנשים. בצוות המוביל 8 אנשים שנפגשים אחת לשבוע. קיימת קבוצת ווטאפ משותפת לכל חברי הקהילה. במרחב החברתי של עם הטבע פועלים מעל 10000 מתנדבים הבאים מכל רחבי העיר וגם מחוצה לה.

חזון ומטרות - "מארג תוסס של שותפויות קהילתיות וחברתיות, המקדם יזמות, צדק חברתי ואחריות סביבתית בלב העיר. מרכז לימוד ופיתוח של קהילתיות וחוסן חברתי-סביבתי בישראל".

מתוך תפישה ש"בוראים עולם ששווה לחיות הקהילה מזמינה את החברים ללמוד מהטבע ולייצר בלב העיר סביבה שבה בני אדם וכלל היצורים מגיעים לשגשוג באיזון והרמוניה אחד עם השני". "עם הטבע"

הוקמה במרכזה של עיר הנמצאת בתנופת גדילה מואצת במטרה להדגים בתהליך ההקמה את הערכים החשובים לחברי הקהילה.

ערכי הקהילה -

- שותפויות וחוסן קהילתי - דיאלוג מתמיד בין תושבים ואריגת רשת קהילתית מסועפת וחזקה. יצירת שותפויות חברתיות וחתימה אקטיבית למצבי WIN-WIN שמחזקים חוסן קהילתי.
- אחריות סביבתית - תכנון מוקפד, הוליסטי, הלוקח בחשבון את כלל המשאבים העומדים לרשות הקהילה וחותר לאיזון ולקיימות ארוכת טווח של משאבים אלה.
- צדק חברתי וכלכלה חברתית - יצירת רווחה לכלל החברים ולא רווח לבעל שליטה יחיד. יזמויות שצומחות ב"עם הטבע" מחויבות לעקרונות של כלכלה חברתית, העסקה הוגנת ושורת רווח חברתית מוכחת.

דרכי פעולה - הפעילות במרחב של "עם הטבע" מגוונת ומיועדת לילדים ובני נוער בגילאי 3 עד י"ב, ולמבוגרים. להלן הפעילויות המרכזיות:

- תנועת תרבות - תנועת "תרבות" היא תנועה של אמנים מחנכים שחיים בגרעינים שיתופיים ברחבי הארץ. התנועה מפעילה תנועת נוער – "בית יוצרים", שנת שרות, מסלולים צבאיים וגרעינים משימתיים ברבי הארץ. הפעילות של תנועת תרבות בגן יבנה מתקיימת בימי שלישי אחר הצהריים (כיתות ה-ו, כיתות ז', כיתות ח-ט) ומופעלת על ידי מתנדבות שנת שרות של התנועה.
- משתלה אורגנית חברתית "עתידי ירוק" - משתלה אורגנית-חברתית המופעלת בהתנדבות ע"י קבוצת גמלאים ובמקביל מהווה סביבה חינוכית-טיפולית לחניכי פנימיית "בית אפל"!
- מרכז השאלת ציוד – כולל בעיקר כלים לנגרות, גננות וקמפינג שנאסף מתרומות של אנשים ומענק של המשרד להגנת הסביבה, וניתן להשאלה במחיר סמלי.
- קואופרטיב קוסמטיקה טבעית – במסגרתו הנשים קונות חומרי גלם טבעיים ורוקחות אחת לחודש בהתאם להזמנות באתר, בכוחות משותפים, מוצרי קוסמטיקה מעולים, במחיר עלות בלבד. חברות שמעוניינות להשתתף בתהליך הייצור נרשמות לתורנויות הקואופרטיב, שמועדיהם מפורטים באתר. המוצרים המוכנים נארזים ונשלחים לכל החברות ברחבי הארץ. הקואופרטיב אינו למטרות רווח. "זוהי תפיסת עולם של שיתופי פעולה. אנחנו רוצות לחיות בחברה שבה הידע זמין, פתוח ונגיש לכולם. במציאות כזו אנחנו גם היצרניות וגם הלקוחות של מוצרים מעולים שייצרנו באהבה ובתשומת לב, עבור עצמינו".
- פעילויות נוספות שמופעלות במרחב של "עם הטבע" – פרויקט "גוף ונפש" אחת לחודש, הרצאות ופעילות מעשית ביער המאכל, קולנוע סולארי – הקרנת סרטים והרצאות מעוררי השראה, אומנות בטבע, פעילויות עם חניכי הפנימיה, הדרכה בהקמת משתלה, ועוד.

א.3 הקהילה התל אביבית לדיור שיתופי

רקע - הקהילה הוקמה לפני כשנה וחצי והיא מונה כיום כ-70 חברים. הייעוד המשותף של הקהילה הינו להתגבש לקהילה פעילה חברתית, החותרת להשגת דיור שיתופי בר השגה. כרגע למרות שלא קיים פתרון לדיור, הקהילה ממשיכה לפעול ומשלבת מפגשים פרונטליים ומפגשי זום. הקהילה מייצרת עבור חבריה סביבה תומכת וחברית באמצעות אירוח בבתים, מפגשים קבוצתיים ומעורבות בקבוצות ווטאפ.

מטרה - "חברי הקהילה ינהלו חיים עצמאיים, בדירות אישיות אך בשכנות קרובה ותומכת וברמת שותפות מסוימת. זאת תהיה קהילה המתאחדת למען הזדקנות מכבדת ופעילה בקהילה, המהווה חלק תורם ובלתי נפרד מהחברה".

"לפעול למען איכות חיינו, לחזק את מעגלינו החברתיים, וליצור מודל שיאפשר לנו להישאר לגור בביתנו בזקנתנו כל עוד שניתן. ההתארגנות שלנו היא על בסיס יחסי אחווה וברית, מושתתת על חברות והדדיות ופועלת ברוח התנדבותית בלבד".

וכך מציגים עצמם חברי הקהילה את הקהילה שלהם: "כמו במוסיקה יש מוטיב מרכזי ומוטיבים משניים, הרכב סימפוני, קאמרי ו...הרכבי ג'ז, ישנם כלים שונים ומגוונים ובעיקר מי שמאפשר את קיומם של כל אלו הם הנגנים המסוגלים בו בזמן להקשיב לעצמם ולהקשיב לזולתם כדי ליצור הרמוניה..... כל הרכב מאלתר ומשמיע מנגינה, מעניינת ונעימה וכולן מחפשות את דרכן אל הפרטיטורה המרכזית, כדי להיות בו זמנית ביחד ולחוד".

ערכי הקהילה -

- לשמור על ערכי שוויון, סובלנות ותמיכה הדדית למען הזדקנות בקהילה
- להכיל ולכבד מגוון תפיסות ומסורות דתיות וחילוניות
- לפעול במרחבים משותפים במקביל לדירות פרטיות של החברים בקהילה
- לשלב תמיכה הדדית קהילתית עם עצמאות פיננסית אישית
- לעצב את הקהילה ואת המגורים באופן שעונה על צרכי הדיירים המזדקנים תוך חיזוק הקהילתיות

דרכי פעולה - הקהילה פועלת באמצעות צוותים שמובילים חברי הקהילה:

- צוות מוביל - מרכז את פעילות הקהילה ומכין את מפגשי הקהילה.
- צוות תרבות - יוזם ומעודד יוזמות של חברי הקהילה למפגשים ספונטניים, אירוח בבתים, יציאה משותפת להצגות, מופעים וסרטים, ביקורים בתערוכות ויציאה לטיולים מודרכים על ידי חברי הקהילה. בין האירועים הבולטים בשנה האחרונה: מפגש חודשי בבית קפה, חגיגת חנוכה בבית אחד החברים ומפגש זום.

- צוות בריאות - פועל בערוץ הקהילה למען מניעה וקידום מודעות למצבי בריאות וכן בערוץ הפרט בעת משבר אקוטי.
- צוות קשרי חוץ - מטרתו להדק את הקשרים בין הקהילה לגופים שונים בארץ ובעולם. באחרונה נוצר קשר עם תנועת דרור ישראל. מטרת שיתוף הפעולה הינו ברצון למצוא דיור שיתופי לקהילה והן לפתח פרויקטים חברתיים בהם יפעלו יחד.
- צוות שיכון - עוסק בחיפוש מקומות מתאימים לדיור של חברי הקהילה, בתנאי השכרה לטווח ארוך, כולל שיתוף פעולה עם הצוות המקביל בדרור ישראל. המטרה לגבש קבוצת חברים שהביעו עניין לעבור למגורים משותפים/בשכנות, תוך שנה, לקראת מעבר כזה.
- צוות ברוך הבא - המסייע בקליטת חברים חדשים לקהילה ויצירת הזדמנות להכרות ולחברות. הצוות מלווה את החבר/ה החדש/ה ויעניק הרגשת שייכות.

פעילויות הקהילה כוללות: ערבי מוסיקה, הרכבי ג'ז, קבוצת תשבצי הגיון, מפגש סוף חודש בבית קפה, מועדון הסרט הטוב, ה"סלון של לאה", ופעילויות הד הוק. כל הפעילויות הינן ביזמה וארגון של חברי הקהילה.

4. הפרלמנט בטבריה

רקע - הפרלמנט בטבריה הוקם על ידי אורי מזר, בעבר ניהל את בית יד לבנים בעיר טבריה, והוא מוביל את הפרלמנט. בפרלמנט חברים כ-40 איש כולם גברים ורובם תושבי טבריה והסביבה. חברי הפרלמנט נפגשים אחת לשבוע בבית גינצבורג שהוא המקום הקבוע של הפעילות והמפגשים.

המפגשים כוללים הרצאות, ימי הולדת, טיולים משותפים, בכל מפגש מתקיים דיון בפרשת השבוע וההשלכות החברתיות הנובעות ממנה. לחלק מהמפגשים מצטרפות בנות זוג. יש כוונה להקים גם קבוצת נשים.

לחברי הקהילה קבוצת ווטאפ. כל שבוע מופץ גם דף יומן שבועי בפייסבוק.

מטרה - כפי שצוינה על ידי חברי הקהילה הינה: "להיטיב עם האנשים", "לפעול למען רווחה חברתית". הקהילה מקיימת קשר עם ארגונים בעיר כגון: העמותה למען הקשיש במטרה לייצר שיתופי פעולה ולבנות פעילויות משותפות.

במסגרת הפעילויות של הפרלמנט ישנן גם חברים הלוקחים על עצמם תחום/נושא לפעולה. מארגנים הרצאות בנושאי אומנות, תערוכות, מפגשים עם אומנים, וכד'.

במהלך השנים נוצרו בתוך הקבוצה תהליכים של ערבות הדדית, חברות, ורצון לתרום ולקדם עשייה משמעותית לטובת הקהילה ולמען העיר טבריה.

ב. קהילות אזרחים וותיקים – "דיור קהילתי – שיתופי"

המונח "דיור קהילתי-שיתופי" כולל מגוון של צורות מגורים שבהן משקי בית פרטיים חולקים שטחים ושירותים שיתופיים/קהילתיים. מודל דיור קהילתי שיתופי כולל יחידות דיור בגדלים משתנים, לצד חללים שיתופיים לשימוש יומיומי – המנוהלים על ידי הקהילה, המאפשרים פעילות חברתית וקהילתית משותפת. עקרון מרכזי בדיור קהילתי שיתופי הוא צמצום מרחב המחיה הפרטי של החברים לטובת שימוש במרחבים קהילתיים-שיתופיים. היקף השטחים השיתופיים, וכן רמת השיתופיות לפיה מתנהלת הקהילה יכולים להשתנות מחיי שיתוף מינימאלי, ועד התנהלות כ"משפחה".

יתרונות מסגרת הדיור הקהילתי שיתופי הינן: מייצרת מסגרת דיור שתומכת בהזדקנות בבית, מעצימה את הקשר והנגישות לסביבת החיים המקומית, מאפשרת השתלבות בקהילה רב דורית יציבה לכל תקופת החיים, מעודדת בניית קהילות תומכות והשתייכות לקבוצה המסוגלת להפחית את תחושת הבדידות והניכור במגורים בעיר, מעודדת מעורבות חברתית שתורמת לשיפור הבריאות הגופנית והנפשית, מייצרת מסגרת מגורים בצוותא המעניקים תחושת ביטחון, ומאפשרת חיי שיתוף התורמים ליעילות ומפחיתים את הבזבז במשאבים¹².

ב.1 הקהילות בחריש

רקע - את הרעיון להקמת הקהילה קידמה אריאלה דיסון, חברת הקבוצה, היוזמה קרמה עור וגידים במפגש בין רמי גרטלר ותמר נרקיס גל. גרטל מספר כי "בחולון, הייתי שותף בקבוצה שנפגשה במשך שמונה שנים ודיברה על מגורים משותפים, אבל זה לא הבשיל ואילו בחריש, תוך שלושה חודשים בלבד עברנו משלב החזון והחלום למציאות. אני זוקף זאת לזכותה של נרקיס-גל שהיא אשת ביצוע". חברת קבוצה אחרת מציינת: "יש לנו הרבה רעיונות וגם אפשרויות לשיתופי פעולה כלכליים, יש לנו חבורה של אנשים מוכשרים עם מגוון רחב מאוד של מקצועות וכישרונות שיאפשר לנו ליצור מיזמים חברתיים-כלכליים".

"להפוך משכנים לקהילה – זה תהליך היצירה שלנו", מדגישה נרקיס-גל. "כולנו מאוד רוצים בהצלחת הפרויקט. המטרה שלנו היא להפוך את חברי הקהילה לקבוצה שעוזרת לפרט בהיבטים שונים אבל גם להושיט יד לתושבים בקהילה הרחבה בחריש, כמו משפחות חד הוריות ואחרים וגם לקדם פרויקטים חברתיים כמו בניית מערכת השירותים לאזרח הוותיק בחריש", וגרטלר מדגישה: "אנחנו מתכננים להיות חלק בלתי נפרד מהחברה הרב-גילית הסובבת אותנו הן בחיי היומיום השוטפים והן בתרומתנו לה"¹³.

ההיבט הכלכלי נלקח בחשבון על ידי חברי הקבוצה. קנייה מרוכזת, הנחות קבוצתיות, הוזלת עלות המחיה הכללית ובמיוחד עלויות בריאותיות, כל אלה נבדקו והם חלק מתכנון הקהילה להיטיב עם חבריה. כפי שמציין גרטלר: "אני רוצה שנהיה חוד חנית חברתית, שנפנה זרקור לקבוצת אנשים עם

¹² "אתר מרכז מילקן לחדשנות" מתוך נספח א': רקע על דיור קהילתי-שיתופי לגיל השלישי א', מרץ 2023
¹³ פטילון רינה, מחריש תצא בשורה? קהילת גמלאים בונה מודל דיור חדש בבניין משותף, **חריש סיטי**, אפריל 2020, 29

ניסיון וידע. המדינה צריכה לשאול את עצמה מה עושים עם המשאב האנושי הזה, איך אפשר לנצל את זה".

כיום פועלות בחריש 3 קהילות: נרקיס המונה 13 חברים והיא הוותיקה והמאורגנת ביותר, צבעוני המונה 11 חברים ולוטם המונה 6 נשים. כל אחת מהקהילות מתגוררת בבניין אחר. הקהילות פועלות בנפרד כל אחת ותהליך הגיבוש ויציבות הקהילה שונה בכל קהילה, ונובע מתהליך ההתארגנות השונה של כל אחת מהקהילות. קהילת נרקיס הוותיקה ביותר מורכבת מאנשים מחריש ומחוץ לחריש, זו הקהילה המאורגנת ביותר, יש מובילה לקהילה, הקהילה מקיימות ארוחות ערב בימי שישי, קבוצת בוקר טוב בווטאפ, ארוחות חג וחבריות אישיות. שתי הקבוצות האחרות עדיין בתהליכי גיבוש. קהילת צבעוני התארגנה מחוץ לחריש בעקבות תהליכי שיווק של קהילת נרקיס, לקהילת הנרקיס אין מובילה/ה והם הגיעו פחות מוכנים להיבט הקהילתי. קהילת לוטם הגיעה לחריש שנה אחרי קהילת צבעוני ואין לקהילה פעילויות קהילתיות משותפות. קיימת חשיבה לייצר פעילויות משותפות ל-3 הקהילות ביחד.

מטרה - לפעול למען איכות חיינו, ליצור מודל שיאפשר לנו להישאר לגור בביתנו בזקנתנו וככל שניתן להימנע בעתיד מהצורך בפתרון חוץ ביתי. (על פי האמנה שניסחו חברי הקהילה).

במסגרת תהליך הלמידה של המודל הייחודי בחריש רואינו סמנכ"לית ארגון ארץעיר והרכזת מארגון ארץעיר המלווה את תהליך בניית הקהילות בחריש. כמו כן התקיים ראיון עם מנהלת היחידה לאזרחים ותיקים בחריש. מתוך הראיונות ניתן ללמוד כי הקהילות נמצאות עדיין בשלבים שונים של תהליכי גיבוש. שעיקר הפעילות שלהן היא פנימה לתוך הקבוצה ופחות החוצה לקהילה הרחבה.

מנהלת היחידה לאזרחים ותיקים מגדירה קהילה של אזרחים ותיקים: "קבוצה של אנשים לפחות 30 שגרים בסמיכות, מקיימים קשרים בין אישיים (רשת חברתית), שיש להם מטרה משותפת, שהמניע העיקרי להקמתה של הקהילה הינו הפגת בדידות וחוסן, ופועלת במעגל ראשון של מחויבות אחד כלפי השני, ובמעגל השני מהווה עוגן לפעילות ועשייה קהילתית רחבה".

המנהלת רואה חשיבות רבה בקיום מבנה קבוע לפעילות הקהילה ואת הרשות המקומית כגורם משמעותי וחשוב בהתפתחות הקהילה ושילובה בפעילויות העירוניות השונות. "רואה אותם שותפים לעשייה של הרשות המקומית, הידע והחוכמה נמצאים אצלם, צריך להתאים את העשייה של הרשות המקומית לצרכים ולרתום אותם בהתאם". בנוסף, מציינת את הצורך בליווי מקצועי לאורך זמן של הקהילות. וכן, לדעתה חשוב שהמודל יהיה מונגש כלכלית לאזרחים ותיקים. רואה במודל בחריש "מודל מציל חיים" אשר מפחית את העומס על בני המשפחה המטפלים, מחזק את ההזדקנות בקהילה, ומהווה חלופה להסדרים מוסדיים שאינם בהכרח מתאימים לכולם.

המנהלת מציינת שני נושאים שיש למצוא להם פתרון במודל הקיים: שמירה על עלות שכירות קבועה לאורך זמן, והירידה התפקודית של חברי הקהילה במהלך השנים.

ארץ עיר המלווה כאמור את הקהילות בחריש רואה חשיבות בארגון 3 הקהילות לקהילה אחת רחבה. לדעת המלווה של הקהילות "יש לעזור להם להתמסד מבלי לשבור את האינטימיות". לדבריה קיימת התנגדות למשימה משותפת, יש התנגדות להיות "קהילה משימתית". "הם קבוצה אקטיביסטית במובן הפרטני אבל לא כקהילה". רואה אותם כזמים שצריכים להרחיב את הפעילות שלהם גם למרחב הקהילתי. לדבריה לרשות המקומית תפקיד חשוב ומרכזי בפיתוח הקהילות. מציעה שיוקם צוות היגוי עירוני בהובלה של ראש הרשות, ויכלול את אגף הנדסה, היחידה לתכנון אסטרטגי והאגף לשירותים חברתיים. יחד עם זאת מציינת את החשיבות לעצמאות של הקהילה ולמרחב פיזי קבוע לפעילות הקהילה.

ולבסוף, סמנכ"לית ארץ עיר מציינת כי הדרך לייצר ערים טובות היא הקהילתיות. אוכלוסיית האזרחים הוותיקים הינה חלק מהמרחב העירוני המורכב מצעירים, משפחות ואזרחים ותיקים. קהילות אזרחים וותיקים הן אלטרנטיבה לבתי אבות, דיור מוגן וכד'. מגדירה קהילה של אזרחים ותיקים: "קבוצה של אנשים שבחרה לבסס יחסים וקשרים ולמסד אותם, מקיימת מפגשים בתדירות גבוהה, יש קשר רציף בין החברים, וחלקם פועלים החוצה כדי לייצר פעילויות לשאר הזקנים בתוך המרחב העירוני". לדעתה יהיה קשה לשכפל את מודל חריש. המודל מותאם למעמד בינוני פלוס ולא לאוכלוסיות מוחלשות, יש צורך בשינוי מדיניות, נתינת תמריץ ליזמים, לייצר יציבות לאורך זמן. "לרשות המקומית תפקיד חשוב זו הזדמנות של הרשות לאפשר לקהילות של אזרחים ותיקים לפעול בגמישות במרחב העירוני שלהן".

ב.2 אגודה לדיור משותף (אד"מ) - מודל ה- Co-Housing Israel

רקע - בשנת 2013 נפגשו כמה חברים בגיל השלישי, אשר שמו להם למטרה ליצור לעצמם מקום שבו יוכלו לבלות ביחד את שנותיהם המתקדמות. כפי שמציין אחד מיזמי הרעיון דויד קורץ: "רוצים להיות בריאים, פעילים, לתרום ולהיות מעורבים בשכונה/סביבה". בשנת 2017 הקימו היזמים את האגודה לדיור שיתופי ומאז היא פועלת לכינון פרויקטים למגורים משותפים ברחבי הארץ.

מטרתה של האגודה היא להקים ולקיים אורח חיים קהילתי, כאשר כל אחד מחבריה מנהל את חייו הפרטיים בדירת המגורים שלו ובמקביל, נוטל חלק פעיל בחייה של קהילה המתנהלת בצורה עצמאית. הקהילה פועלת לשיפור איכות חייהם של חבריה ושל תושבי סביבתה הקרובה באמצעות מיזמים של התנדבות וסיוע חברתי.

כל אחד מחברי הקהילה, בדרכו שלו ועל פי יכולותיו וכישוריו, לוקח חלק פעיל בניהולה השוטף, בעשייה בשעות הפנאי בביצוע המשימות והפרויקטים השונים התורמים לשגשוגה של הקהילה ולרווחתה.

המצטרפים לקהילה שותפים ברשת הארצית של קהילות אד"מ המקיימות ביניהן יחסי גומלין ותמיכה הדדית. כל אחת מהקהילות קובעת את אורח-החיים וכללי-ההתנהגות הייחודיים לה.

כל קהילות אד"ם לוקחות חלק פעיל באיתור פתרונות מגורים שיתופיים לטווח הארוך, אם באמצעות רכישה או באמצעות שכירות ארוכת-טווח.

כיום חברים באגודה 31 חברים המשלמים 15,000 ₪ דמי חבר. במסגרת האגודה הוקמו מס' קבוצות. קבוצה בירושלים המונה 13 חברים, הקבוצה בסיוע החברה הממשלתית – "דירה להשכיר" נכנסה לשכירות ארוכת טווח של 10 שנים עם אופציה להערכה של 10 שנים נוספות. במסגרת הפרויקט קיים שטח ציבורי לפעילות והדירות הותאמו לצרכי הזקנים. קבוצה בכפר סבא של גרעין המונה 7 חברים ועוד 20 חברים נוספים המצטרפים לפעילויות של הקבוצה. הקבוצה נמצאת בקשר עם החברה הכלכלית של העירייה אך טרם מצאה מבנה מתאים. בקרב חברי הקבוצה נוצרו יחסיים חברתיים, יש מחויבות לרעיון, חברי הקבוצה נפגשים אחת לחודש באופן קבוע, ולעיתים הקבוצה מפעילה פרויקטים בהתנדבות כמו: חלוקת מזון לנזקקים. הקבוצה בפרדס חנה חדשה יחסית ופועלת כשנתיים. הגרעין מונה 6 חברים והצטרפה אליה קבוצה נוספת לפעילות של 15 אנשים. כרגע יש פרויקט בניה של יזם שאושר על ידי העירייה.

חזון - אד"ם – האגודה לדיור שיתופי - שואפת להקים בישראל רשת של קהילות המבוססת על דיור משותף ובר-השגה לבני +50. היא שואבת השראה ממודלים ישראליים חדשניים של דיור משותף, עירוני וכפרי ומושפעת מתנועות הדיור השיתופי באירופה ובצפון אמריקה. קהילות אד"ם יתמכו בהזדקנות בריאה, בסביבה ח ד-רב דורית.

ערכים -

- לקיים ולקדם ערכים של שוויון, סובלנות ועזרה הדדית. ערכים אלה יהוו בסיס לאורח-חיים של הזדקנות בריאה בקהילה
- להכיל ולכבד את מגוון הדעות וההשקפות השונות של חברי הקהילה, גם כאשר מדובר בסוגיות השנויות במחלוקת
- לקיים חיי קהילה במתחמים ומיתקנים משותפים, רחבי-ידיים, בחללים פתוחים וסגורים - ובקרבת מקום ליחידות הדיור של חברי הקהילה שמספרן כ- 30 יחידות
- לשלב תמיכה הדדית קהילתית עם עצמאות פיננסית אישית
- לעצב את חללי המגורים בקהילה ואת אורח-חיה באופן שיענה על צרכי דיירים בגיל מתקדם, יהיה בר-השגה ויחזק את הלכידות הקהילתית של חברה
- לעודד מחויבות לאחריות סביבתית, למידה המתמשכת לאורך החיים, ולקיחת חלק בפרויקטים של יזמות חברתית בקרב הקהילות שלנו ובקרב תושבי סביבתן הקרובה

דרכי פעולה - האגודה פועלת בשני ערוצים עיקריים: האחד לרתום לרעיון חברים נוספים ולסייע להם להתארגן כקהילה ולייצר רשת של קהילות ברמה הארצית. השני גיוס שותפים ממשרדי הממשלה, המגזר הפרטי והרשויות המקומיות כדי להפוך את הרעיון למודל בר קיימא לקהילת הקשישים בישראל. בעתיד רואה עצמה האגודה מפתחת רשת ארצית של קהילות שהאגודה נותנת להם תמיכה מקצועית,

ליווי, גיוס משאבים ועוד. "אד"מ ברמה הארצית יהיה מלכ"ר המתאם בין קהילות מקומיות לדיור שיתופי לגיל השלישי, ומספק להן ולחבריהן ייעוץ מקצועי ושירותים שונים", לקהילות הוותיקות והחדשות אד"מ יספק ליווי מקצועי, ייעוץ משפטי, סיוע במו"מ מול היזם, ניהול דירות, ניתוח כלכלי אישי, שרותי הובלה, ועוד.

האגודה מעוניינת לעלות את הנושא לסדר היום הציבורי ולקדם מדיניות ברמה הארצית. במהלך השנים האגודה מקיימת קשרים עם מספר משרדי ממשלה: משרד השיכון, המשרד לשוויון חברתי ומשרד הרווחה. בתחילה ניסו למצוא פתרונות דיור לרכישה המותאמים לגיל השלישי אך הבינו שמבחינה כלכלית זה לא בר ביצוע ולכן עברו לפתרון של שכירות ארוכת טווח. כרגע מנסים לקדם פרויקט בשיתוף משרד השיכון להשכרה לטווח של 10 שנים עם אופציה ל-10 שנים נוספות. לדברי דויד קורץ יש שני חסמים עיקריים: גובה השכירות שאינו מתאים כלכלית לאוכלוסיית הקשישים וההתאמה של הדירות לצרכי הזקנים. לדעתו, הממשלה צריכה לסבסד או לתת תמריצים ליזמים. החסמים לפיתוח המודל בארץ קשורים בחוקים, תקנות ורגולציה. דויד קורץ רואה גם חשיבות במעורבות של הרשות המקומית. הן ביכולת שלה לסייע בצד הפיזי – היתרים לתוכניות, תכנון, עבודה עם הקהילה, מימוש זכויות והן ברתימה לפעילות חברתית קהילתית.

ולבסוף, האגודה זכתה בפרס גליקמן בגין עבודתה בפיתוח פתרונות דיור ברי השגה למען הזדקנות מיטבית. בנימוקים לפרס נאמר: "דיור מתאים למבוגרים הוא נושא חשוב בסדר היום הציבורי..." "הוועדה התרשמה שהמיזם מבטא העצמה של אוכלוסיית מבוגרים שפותרים את בעיותיהם בעצמם – הפעילים במיזם הם אנשים אקטיביסטים – שפועלים, יוזמים, מייצרים, ולמעשה מהווים דוגמה להזדקנות פעילה..." "המיזם מקדם תפיסת הזדקנות בקהילה, מכוון לאוכלוסייה שהרשות לא מטפלת בה כזאת שאיננה חלשה ונזקקת ותורם להזדקנות מיטבית"¹⁴.

¹⁴ מיזם חברתי למגורים שיתופיים לגיל השלישי - על הקהילה מטרתיה ותכנית הפעולה, דצמבר, 2019

סיכום – מודל קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות

בפרק של קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות נסקרו שני מודלים עיקריים של קהילות: מודל של קהילות אזרחים עצמאיות שהדגש לפעילותן הינו הבנייה של מרחב קהילתי חברתי משותף, ומודל של קהילות אזרחים וותיקים הפועלות להשגת דיור קהילתי – שיתופי.

במודל הראשון התקיימו מפגשים ונסקרו 4 קהילות: קהילת בית הבאר ביפו המונה כיום כ-65 חברים. הקהילה החלה לפעול בתחילת דרכה עם מרכז תרבות קהילה "בית הבאר" במטרה לייצר קהילה לאזרחים וותיקים זוגות ו/יחידים שעברו להתגורר ביפו ב-15 השנים האחרונות. קהילת עם הטבע בגן יבנה שהוקמה מתוך רצון לייצר מרחב שמחבר בין אקולוגיה, צדק חברתי וקהילתיות, הקהילה מונה כיום כ-20 חברים ומפעילה מעל 10,000 מתנדבים. הקהילה התל אביבית לדיור שיתופי שהוקמה מתוך רצון להתגבש לקהילה פעילה חברתית החותרת להשגת דיור שיתופי בר השגה, בקהילה כ-70 חברים. והפרלמנט בטבריה, קהילה של כ-40 גברים שפועלת למען המטרה להיטיב עם האנשים ולהביא לרווחה חברתית. בכל הקהילות הללו המאפיין העיקרי הינו הרצון של חברי הקהילה לחיי קהילה בעלי משמעות ועשייה משותפת בדגש על עשייה לטובת חברי הקהילה אך גם לטובת הקהילה הרחבה. הקהילה התל אביבית לדיור שיתופי אמנם הוקמה מתוך מניע של רצון לדיור משותף אך כרגע עיקר פעילותה ממוקדת בפעילות של חברי הקהילה במפגשים ועשייה משותפת.

במודל השני של קהילות אזרחים וותיקים עצמאיות התקיימו מפגשים ונסקרו 4 קהילות, שלוש קהילות המתגוררות בחריש: נרקיס המונה 13 חברים, צבעוני המונה 11 חברים ולוטם המונה 6 נשים. כל אחת מהקהילות בחריש מתגוררות בשכירות בבניין משותף משלהן. הקהילות כולן התגבשו סביב המטרה של רצון לדיור משותף כקהילה. כל אחת מהקהילות נמצאת בשלבים שונים של התפתחות. הקהילה הרביעית הינה הקהילה שהוקמה סביב האגודה לדיור משותף (אד"מ). באגודה 31 חברים המשלמים דמי חבר. לאגודה קבוצות שהוקמו בירושלים, בכפר סבא ובפרדס חנה. האגודה וחבריה פועלים לאיתור פתרונות דיור בכל אחד מהיישובים. כמו כן פועלת האגודה להעלאת הנושא לסדר היום הציבורי, לקדם מדיניות ברמה הארצית ולרתום שותפים מהמגזר העסקי, משרדי הממשלה והרשויות המקומיות.

לסיכום, בניתוח כולל של שני המודלים העיקריים שנסקרו: קהילות שהמניע והבסיס לפעילותן הינו הרצון לפעול בתחום החברתי והקהילתי ולהתארגן כקהילה, וקהילות שהבסיס והמניע לפעילותן הינו הרצון למגורים משותפים ובניית חיי קהילה סביב דיור שיתופי, ניתן לראות כי הבסיס החברתי קהילתי הינו מרכיב משמעותי בהתארגנותן ובפעילותן. למעשה, ההבדל המרכזי ביניהן הינו הכוח שהניע לפעולה בתחילת דרכן.

לקהילות האזרחים הוותיקים בשני המודלים יש הרבה מהמשותף: תפיסת החשיבות של ההשתייכות לקהילה כגורם מרכזי ליצירת איכות חיים ומשמעות. כמו גם, ערכי הקהילה המשותפים על ערבות הדדית, תמיכה ועזרה הדדית, שותפות בתהליכי קבלת ההחלטות, התנהלות פלורליסטית ודמוקרטית,

סובלנות, התנדבות וכבוד הדדי. ישנן גם ערכים ייחודיים לקהילות בהתאם למניע להקמתן: אחריות סביבתית, צדק חברתי וכלכלה חברתית, עצמאות פיננסית, ופעילות במרחבים משותפים. בכל הקהילות נמצא בד"כ גורם מוביל אחד או שניים שהביאו להנעה של הקהילה והקמתה והם מובילים את התהליכים המרכזיים של הקהילה. ממחקרה של בן נון (2022)¹⁵ עולה כי התארגנויות של אזרחים ותיקים מספקות מענה לקבוצת אנשים בגילאים מתקדמים המאופיינים באתגרים והזדמנויות הנובעים מגילם. באמצעות ההתארגנויות למען קבוצת השווים להם, החברים משתתפים באופן פעיל בפיתוח מרחב חברתי ופיזי משותף, המאפשר להם לחוש שייכות וביטחון לנוכח אתגרי הגיל, לממש את היכולות שהם צברו במשך החיים, ולהמשיך ליצור קשרים חברתיים.

דרכי הפעולה של הקהילות מגוונות ושונות אך בכולן נושא ההתנדבות הינו מרכזי וכך גם הפעילות החברתית הקהילתית. יחד עם זאת, הקהילות במודל השיתופי של דיור הרבה יותר ממוקדות בתחום של הדיור, הכולל מציאת פתרונות דיור, ועשייה מכוונת ליצירת מרחב פעילות משותף. הקהילות האחרות ממוקדות הרבה יותר בעשייה הקהילתית של חברי הקבוצה, במפגשים לבניית חוסן קהילתי ובעשייה משמעותית לטובת הקהילה הרחבה.

ברוב הקהילות בשני המודלים הוקמו צוותי עבודה סביב פרויקטים ספציפיים שהקהילה מפעילה: קואופרטיב קוסמטיקה טבעית, פרויקט גוף נפש, סדנת צילום, קבוצת טיולים, ערבי ג'ז, ועוד. רק באחת מהקהילות צוין כי קיימות וועדות קבועות, כגון: צוות מוביל, צוות קשרי חוץ, ועוד.

באופן כללי, הפעילות של חברי הקהילה ממוקדת בקהילה עצמה בחיזוק החוסן הקהילתי ובייזום של פרויקטים משמעותיים עבור חברי הקהילה, ופחות בעשייה כלפי הקהילה הרחבה יותר. הדבר נובע מכך שרוב הקהילות נמצאות עדיין בתהליכים של גיבוש, ובנייה של הקהילה, יצירת אורחות חיים משותפים וחיבור משמעותי של חברי הקהילה בינם לבין עצמן.

חלק מהקהילות מקיימות קשרים עם גורמים מקומיים חיצוניים: רשות מקומית, ארגוני חברה אזרחית, בתי ספר וכד' אך זה אינו גורם מרכזי ומוביל בעשייה של הקהילה. נראה שעיקר הכוח של הקהילה נובע מתוך הקהילה עצמה, מהמנהיגות, מהמחויבות ומהיזמות של חברי הקהילה.

ממצאי המחקר של בן נון (2022)¹⁶ תומכים אף הם בממצאים שהוצגו, לדבריה: "ההתארגנויות שנבדקו במחקר מעידות יותר מכול על היכולות והמשאבים של אנשים בגילאים מתקדמים. אנשים שהיו יזמים ופעילים חברתית ועסקית במשך חייהם לא מאבדים את יכולותיהם בגיל מבוגר. הם מוצאים מטרות חדשות בסביבת חייהם החברתית והגיאוגרפית. לעומת גילאים צעירים יותר, הם מנווטים את מרבית משאביהם אל עצמם ואל קבוצות השווים שלהם, ובכך מקלים על המערכות הציבוריות. נוסף

¹⁵ בן נון רינת, התארגנויות אזרחים ותיקים להספקת שירותים עצמאית, מחקר ראיונות של מובילי התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים, 2022

¹⁶ בן נון רינת, התארגנויות אזרחים ותיקים להספקת שירותים עצמאית, מחקר ראיונות של מובילי התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים, 2022

לכך, המספר הנמוך של ההתארגנויות, ובמיוחד ההון האנושי הגבוה שלהן, מעידים שיכולת ההתארגנות בקהילה היא נמוכה, ולכן יש מקום לעודד ולתמוך ביוזמות דומות, במיוחד בהספקת מקום פיזי. זאת ועוד: מאחר שההתארגנויות הן אזרחיות והתנדבותיות, יש לעודד הקמה של התארגנויות נוספות בשדה האזרחי, באמצעות הפצת מידע על ההתארגנויות, כולל מידע מקצועי על אודות תהליך ההקמה ואופן ההפעלה, ובכך לעודד עוד אזרחים מבוגרים לפעול למען עצמם וקבוצת השווים שלהם".

המודל של הקהילות סביב הדיור השיתופי הינו מודל בעייתי מבחינה פיננסית, מייצר הרבה אי ודאות לגבי היכולת שלו להיות מודל בר קיימא לטווח הארוך ומצריך מעורבות ממשלתית באמצעות תמריצים ליזמים, רגולציה וסיוע ממשלתי. במודל זה גם ההתארגנויות הקהילתיות אינן חזקות בגלל שחברי הקהילות הצטרפו בעיקר סביב נושא הדיור ולא נוצרה תשתית מוקדמת חזקה לבניית הקהילה. לרוב הקהילות אין מרחב לפעילות משותפת שהינו חשוב ליצירת עשייה משמעותית משותפת ולחיבור בין חברי הקהילה.

ארגונים ופרויקטים בתפישה קהילתית לחיזוק אוכלוסיית אזרחים וותיקים

במהלך המחקר ראינו מנהלי שרותי רווחה ברשויות המקומיות, מנהלי ארגונים ומנהלי פרויקטים הפועלים ברמה המקומית והארצית, אשר עוסקים בפיתוח מודלים לטובת אוכלוסיות האזרחים הוותיקים. בחלק הזה של המחקר אביא דוגמאות לפרויקטים שהם בעלי פוטנציאל לקידום קהילות עצמאיות של אזרחים וותיקים. ברצוני להדגיש כי המניע והמטרות של הפרויקטים הללו אינו הקמת קהילות עצמאיות של אזרחים וותיקים אך הם רואים חשיבות בקהילה והקהילתיות כאמצעי לטיפול באוכלוסיית האזרחים הוותיקים. בחלק מהתוכניות מובילי התוכניות סבורים כי בניית שיתופי פעולה, ליווי מקצועי, הכשרות ופרויקטים משותפים עשויים להביא לקידום ופיתוח המיזם של הקמת קהילות עצמאיות של אזרחים וותיקים.

א. קהילה לדורות – קידום זקנה פעילה

המיזם הינו פיילוט משותף של משרד הרווחה והבטחון החברתי, אשל-ג'וינט, וקרן הורוביץ. מטרת המיזם לאפשר לאזרחים הוותיקים המתגוררים בקהילה להישאר בביתם ובקהילתם כשהם תורמים לקהילתם ומקבלים שירותים המתאימים לצורכיהם. המיזם פועל כפיילוט בשישה יישובים. בכל יישוב נבנתה פלטפורמה שיתופית כלל יישובית שמקדמת את איכות החיים של האזרחים הוותיקים. התוכנית בשלבי הרחבה ל-30 רשויות נוספות כאשר מחלקות הרווחה ברשויות הן הגוף המתכלל של התוכנית. התפיסה הינה "שבאמצעות חיזוק האוכלוסייה החזקה של האזרחים הוותיקים ניתן יהיה להגיע לאוכלוסיות האזרחים הוותיקים בסיכון שמחלקות הרווחה מטפלות בהן".

מיזם קהילה לדורות פועל בשני ערוצים מרכזיים:

1. התערבות ממוקדת קהילה

- שיתוף האזרחים הוותיקים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעים לדרך הפעלת התכנית ויישומה
- חיזוק הקשר ותמיכה הדדית בין חברתי הקהילה- יצירת רשת חברתי תומכת
- חיבור בין התכנית והחברים בה לבין הקהילה הרחבה יותר. מחד האזרחים הוותיקים יתרמו מהידע, מניסיון חייהם ומהיכולות המיוחדות שצברו, מאידך הקהילה כולה תכיר ביכולותיהם ותרומתם של האזרחים הוותיקים לה ותהיה מחויבת לדאוג לרווחתם

2. התערבות ממוקדת פרט

- במסגרת המיזם ניתן שירות פרטני לחברים בקהילה לדורות ולמשפחותיהם הזקוקים לכך על ידי עובד/ת סוציאלית. השירות כולל מעקב אחר מצבו הכללי של החבר, הנגשת השירותים בקהילה לדורות ובקהילה הרחבה, מיצוי זכויות ועוד

הערכים המנחים את התוכנית הינם: אקטיביות, אכפתיות, לקיחת אחריות קולקטיבית, ערבות הדדית וסולידריות חברתית.

א.1 קהילה לדורות פרס חנה כרכור

במסגרת המחקר פגשתי את מנהלת המחלקה לאזרחים ותיקים בפרס חנה כרכור אשר מובילה בארבע השנים האחרונות את תוכנית קהילה לדורות. ביישוב 7,000 אזרחים ותיקים המהווים כ-14% מכלל התושבים ביישוב. מטרת התוכנית לדבריה: "להעביר לאזרחים הוותיקים את התפקיד, השפה והאחריות לייצר פעילות בשכונה ובמרכזים הקהילתיים". במהלך השנים בהן פועלת התוכנית הוקמו חמש קבוצות של פעילים, מתנדבים ומובילי קהילה בחמש שכונות (נוה אשר, חלומות כרכור, נוה פרדסים, מרכז הפיס ומזרח כרכור). כ-65 אזרחים וותיקים (בכל חמש הקבוצות), שעברו קורס הכשרה ולוקחים את האחריות על המרחב הציבורי, הקהילתי והחברתי שלהם בקהילתם. מובילי הקהילה כ-10-12 מובילים בכל אחת מהקבוצות מהווים את המעגל הראשון.

במעגל השני ישנם פעילים בשכונות ובקהילות היוזמים קבוצות ו/או פעילות מגוונות, סה"כ התקיימו בשנה האחרונה כ-50 מיזמים קהילתיים בהם השתתפו 1,450 תושבים, כגון: פאב שכונתי, בתים מארחים, "מחאת האלונים" – קבוצה המובילה מחאה ציבורית כנגד הרצון לבנות בתוך שכונתם 120 יחידות דיור בשטח המוגדר כחורשת אלונים עתיקים, גלריה קהילתית, קבלות שבת משותפות, קבוצות הליכה סביב נושאים שונים, הקמת גינה קהילתית, קבוצת קריאה, ועוד.

המעגל השלישי הם אנשי הקהילה השותפים והמשתתפים בפעילות עצמה. צוות קהילה לדורות מלווה את מובילי הקהילות ונמצא איתם בקשר יום יומי. הצוות המלווה שם דגש על הטמעת השפה הקהילתית, שפה של שותפות ויצירת רשתות חברתיות חזקות. בתהליך הפיתוח הקהילתי נוצרו מרחבים המאפשרים עשייה משמעותית, להגשמת חלומות, להתנדבות, לסיוע ולשינוי חברתי. הפעילות העיקרית של הצוות המלווה:

- ליווי פרטני וקשר אישי עם מובילי הקהילה בשכונות. הכשרה לאורך השנה הכללה הרצאות בנושאים מגוונים, מפגשי שיח, לימוד תוכנות דיגיטליות רלוונטיות ופתרון קונפליקטים העולים מן השטח. בנוסף, נוכחות במפגשי הקבוצות בהתאם לצורך שהעלו והנחייתם.
- קורס הכשרה על ידי רכזות התכנית ל-25 פעילים.
- מיסוד תפקידים בקבוצות המובילים (הנחייה, יזמים, הפקה, סיוע בעת משבר ועוד).
- הקמת צוות מוביל יישובי הנפגש פעם בחודש וחצי למפגשי העשרה, שיח ויצירת עשייה משמעותית משותפת. צוות המרחיב את ההסתכלות מהשכונה לישוב, חושב על מטרות קהילה לדורות ומקדם אג'נדות ברמה היישובית.
- שיתופי פעולה עם העו"ס הפרטניות במדור לאזרחים ותיקים – קבלת דיווחים ופניות ממובילי קהילה על שכנים, חברים ומכרים לטובת קבלת מענה מקצועי בעת הצורך בקהילה ובשכונה.
- הקמת צוות קליטת חברים חדשים בישוב - צוות המורכב ממובילי קהילה ופעילים העובד בשיתוף פעולה עם צוות המדור לאזרחים ותיקים. הצוות נפגש עם חברים חדשים המגיעים לישוב ולפעילות, מפנה, מחבר ועוזר בהשתלבות מיטבית לאזרחים הוותיקים החדשים.

האתגרים המרכזיים של התוכנית הינם:

- הרחבת מעגלי ההובלה והפעילים לאוכלוסייה מבוגרת יותר, (הגיל הרביעי, בני ה-80+, אנשים בודדים, אנשים החיים בגפם, והרחבה לשכונות נוספות בדגש על שכונות חלשות.
- הקמת צוות יישובי ל"עזרה הדדית המעניק מערך של תמיכה, תיווך וסיוע לאנשים במצבי משבר בקהילה.
- חיזוק והעצמת המתנדבים דרך קבע ושמירה על מוטיבציה וחיבור קרוב.
- העמקת הקשרים הבינאישיים ואיכותם כחלק בלתי נפרד מעבודתנו ומשליחותם של מובילי הקהילה.
- הטמעה ומיסוד התהליכים.
- בניית שפה קהילתית ויצירת מודל כלכלי להמשך הפעלת התוכנית.
- יצירת שיתופי פעולה עם מיזמים נוספים ברשות ובכלל זה ראש הרשות, וגורמים נוספים הפועלים ברשות: החברה למתנ"סים, מחלקות ברשות: תרבות, חינוך, ורתימת בתי הספר.

להלן מדברי הסיכום לשנת 2022 של מנהלת המחלקה: "כניסת תכנית "קהילה לדורות", אפשרה לנו להנחיל גישה חדשה של שינוי בתפיסת תפקיד האזרח הוותיק. מתפיסה של אזרח ותיק - צרכן של שירותים, לאזרח וותיק פעיל ואקטיבי הלוקח אחריות על בניית התשתית החברתית הן במרחב הקהילתי והן במרחב השכונתי. היום, אני יכולה לציין בוודאות שאזרח וותיק הגר באחת מהשכונות שבהן מתקיימת תשתית של קהילה לדורות איכות חיוו השתפרה משמעותית..... אני גאה על התהליכים שעוברים בקהילה ושמחה שנפלה בחלקי הזכות להוביל מהלך כזה ביישוב"¹⁷.

¹⁷ המדור לאזרחים ותיקים - קהילה לדורות פרדס חנה כרכור, העמקה, התרחבות והתפתחות, 2022

ב. עמותת עור"ק - עורף קבוצתי וקהילתי

עור"ק הוקמה בתחילת שנת 2019 ע"י עודד אונגר. מתוך אמונה כי: "כל אדם זקוק למשענת יציבה, אמינה וארוכת טווח בה הוא חבר בזכות ולא בחסד. רקע משותף חשוב לבניית אמון, שונות וגיוון חשובים ליצירה ולהתפתחות."

החזון - "בניית משענת קהילתית כחלופה למשענת המשפחתית שאיננה, לכל החיים". עור"ק מקימה, מלווה ומאגדת קבוצות ערבות הדדית של חסרי עורף משפחתי. קבוצות אלו מתפקדות כעורף חלופי לעורף המשפחתי שאיננו, ובכך מאפשרות צמצום פערים בחברה הישראלית ומקדמות שוויון הזדמנויות. הארגון נותן מענה לחסרי עורף משפחתי מקבוצות וגילאים שונים בחברה: בוגרים על הרצף האוטיסטי, נפגעות אלימות, נשים בדואיות חסרות מעמד, אימהות יחידניות ועוד.

רשת קהילות עור"ק הינו הגורם המאגד קהילות שונות לכלל יחידה מתואמת המספקת שירותים ומענה לצרכים שונים, תוך יצירת יתרון לגודל הן לקהילות והן לפרטים החברים בהן. הדגש בפעילות של העמותה הינו על חיים כחלק מקהילה. המונח **קהילה** מתייחס לקבוצת אנשים בעלי מאפיין המגדיר אותם, שיש ביניהם קשרים בין-אישיים, וגרעין משותף השייך לכולם יחד. המאפיין המגדיר יוצר חוויות חיים ושפה משותפת, המקדמים את ההבנה ההדדית, היכולת להכיל ולתמוך זה בזה. הקשרים הבין אישיים מאפשרים מתן אמון ויצירה של מערכת סולידריות וערבות הדדית. הגרעין המשותף כולל, בהתאם לבחירת חברי הקהילה, יכולות חברתיות וכלכליות קהילתיות, השייכות לכל חברי הקהילה, והחלטות לגביהן מתקבלות באופן דמוקרטי ובהתאם לכללים אותם קבעו חברי הקהילה.

התפישה בעור"ק הינה שכדי לקיים קשר בר קיימא וארוך טווח בין מספר אנשים נדרשת מערכת של ערבות הדדית הכוללת נתינה וקבלה, אמון, כלים לבניית יכולות משותפות, כללים ידועים ומוסכמים. מערכת כזו הינה קהילה או קבוצה המייצרת חוסן קהילתי. הקהילות צריכות לייצר מערכות כלכליות ארוכות טווח, ויש לבנות רשת של קהילות. הפתרונות שעור"ק מציעה הינם לטווח ארוך, תוך התבססות על היכולות והכוחות של חברי הקבוצות/קהילות ולא על תלות בסיוע חיצוני. **היחודיות של עור"ק** הינה בבניית יכולות קהילתיות, תוך איגום היכולות האישיות ופיתוח יכולות משותפות, ובכך מאפשר צמצום פערים בחברה הישראלית וקידום שוויון הזדמנויות. המודל שעור"ק יצרה, נותן את המקום והמעטפת עבור אנשים ללא משענת משפחתית, בין אם במצבי עוני והדרה ובין אם בשגשוג בהווה, אך ללא ביטחון באשר לפתרונות במצבי משבר עתידיים, להם ולילדיהם. ולבסוף, עור"ק נותנת את המענה עבור כלל הגילאים, מתוך תפיסה כי במרבית המקרים, אדם ללא עורף משפחתי בגיל צעיר, איננו מפתח עורף משפחתי בגיל מבוגר. וכן, מתוך הבנה כי בכל גיל אדם יכול להיקלע למצב של היעדר משענת משפחתית, החל מיום לידתו אם ננטש בבית החולים, עבור דרך השלכות של החלטות שקיבל כצעיר, ועד השלב בגיל השלישי בו מצא עצמו

ללא בני משפחתו. השלכותיו של היעדר העורף המשפחתי מורגשות ומלוות את האדם בכל שלב בו הפך לחסר עורף משפחתי, ונמשכות לאורך כל חייו.

ג. ארגון ארץעיר

ארגון ארץעיר הוקם בשנת 2006 במטרה לקדם קהילתיות עירונית ויזמות חברתית בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית של מדינת ישראל. הארגון פועל להצמחה וליווי של קהילות ויזמים חברתיים על מנת לייצר חיים עירוניים, קהילתיים, תוססים וברי קיימא. כמו כן, הארגון מפתח תוכניות ייעודיות, מודלים לקידום תעסוקה איכותית, התחדשות עירונית קהילתית, תיירות קהילתית, בינוי קהילה ויזמות חברתית.

הארגון מלווה קהילות עירוניות מגוונות, כיום יש 29 קהילות ברשת. קיימים 3 עקרונות המשותפים לכלל הקהילות ברשת: הקהילות מקיימות פעילות וקשרים חברתיים בין חברי הקהילה, הקהילות מפעילות תוכניות ופרויקטים לטובת כלל התושבים והן כולן פועלות במרחב גיאוגרפי משותף – עיר/ שכונה בפריפריה החברתית ו/או הגיאוגרפית. ארגון ארץעיר מציע לקהילות להיות חלק מרשת ארצית של קהילות, מנגיש מידע מקצועי ועדכני בעולם בינוי קהילה, מקיים קורסים למתן כלים והתמקצעות למובילי הקהילה, מספק ליווי אישי על ידי צוות המומחים שלנו ומעניק פלטפורמה כלכלית, משפטית ואדמיניסטרטיבית. כל קהילה מגדירה את מידת ואופי הקשר אותו היא רוצה עם ארץעיר.

בשנתיים האחרונות הארגון לקח על עצמו ללוות מקצועית ופרטנית את הקהילות בחריש, קהילת הבאר ביפו והקהילה בתל אביב. בנוסף, הארגון בתהליך לבניית רשת קהילות של אזרחים ותיקים. התפישה היא כי קהילת האזרחים הינה חלק מהמרקם העירוני וזו האלטרנטיבה לזקנים שמייצרת עבורם משמעות וערך ומאפשר אריכות ימים. ההגדרה של הארגון לקהילה של אזרחים ותיקים: "קבוצה של אנשים שבחרה לבסס יחסים וקשרים ולמסד אותם, מקיימת מפגשים קבועים, מתקיים קשר רציף בין חברי הקהילה וחלקם גם פועלים החוצה כדי לייצר פעילויות לשאר קהילת הזקנים במרחב העירוני".

בצד ההזדמנויות הארגון רואה חשיבות ברתומות הרשויות המקומיות לקידום הנושא ומחויבות של הממשלה בעיקר במתן תמריצים ליזמים ושינוי מדיניות כדי להקים קהילות זקנים בדיור שיתופי. בצד האתגרים הארגון רואה חשיבות בהתאמת המודלים כיום גם לאוכלוסיות חלשות של זקנים, יצירת המשכיות של הקהילה לאורך זמן, הרחבת הפעילות של הקהילה כלפי הקהילה הרחבה ביישוב/שכונה ומקום מפגש פיזי קבוע לקהילה.

לסיכום, בפרק זה הוצגו 3 ארגונים ופרויקטים העוסקים בקהילות אזרחים ותיקים. מיזם קהילה לדורות הינו יוזמה משותפת של משרד הרווחה והבטחון החברתי, אשל – ג'וינט וקרן הורוביץ הפועל בשישה יישובים, ונמצא בשלבי הרחבה ל-30 יישובים נוספים. המיזם פועל הן ברמה

הפרטנית בסיוע לאזרחים הוותיקים, והן בראיה קהילתית במטרה לאפשר לאזרחים הוותיקים להישאר בביתם ובקהילתם כשהם תורמים לקהילה. עמותת עור"ק הפועלת ליצירת משענת קהילתית לאוכלוסיות חסרי עורף קהילתי לקבוצות וגילאים מגוונים ולאחרונה גם לאזרחים ותיקים. וארגון ארץעיר המלווה קהילות עירוניות מגוונות. כיום ברשת של העמותה 29 קהילות. הארגון מלווה את קהילות חריש, קהילת הבאר והקהילה בתל אביב ומסייע בבניית רשת של קהילות אזרחים וותיקים.

המשותף לכל שלושת היוזמות הללו הינה בראש וראשונה ההכרה בערך החשוב של קהילה לאוכלוסיית האזרחים הוותיקים. התפישה הינה שהתארגנות במסגרת קהילתית ועשייה משותפת של הקהילות הינה בעלת ערך חברתי, תורמת ליצירת משמעות עבור חברי הקהילה, ומביאה לשיפור איכות החיים. לשלושתן שפה קהילתית דומה והן מגדירות קהילה וקהילתיות במונחים דומים: קבוצה של אנשים המייצרת חיים משותפים המבוססת על ערכים משותפים, ערבות הדדית ועשייה משותפת. בניגוד לקהילות של אזרחים וותיקים עצמאיות היוזמה להקמתן של הקהילות, הן בקהילה לדורות, והן בעמותת עור"ק, באה מצד גורם חיצוני: שרותי הרווחה ברשויות המקומיות או העמותה המלווה את התהליכים של הקמת הקהילה ופעילותה. כך גם ארגון ארץעיר מסייע בהקמתן של קהילות ומעניק להן ליווי מקצועי. בראיה לטווח הארוך ארגונים אלה יכולים להוות ארגונים שסייעו בהקמתן של קהילות אזרחים וותיקים, לסייע בליווי המקצועי של הקהילות, בבניית רשת של קהילות אזרחים וותיקים ולבסס את יכולתן לפעול לטווח ארוך.

ארגונים ויוזמות לקידום ההתנדבות בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים

בחלק זה אציג פעילויות ויוזמות שבעיקרן פועלים לחיזוק ההתנדבות בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים. עיקר הפעילות הינה ביוזמת הגוף המארגן את הפעילויות, ותפישתו של הארגון היוזם הינה בעיקרה נובעת מהרצון לרתום את האזרחים הוותיקים לעשייה משמעותית ולזקנה מיטבית. בפגישות שקיימתי עם מובילי התוכניות זיהיתי הזדמנויות להקמת קהילות מקרב האזרחים הוותיקים למרות שהתוכניות עצמן אינן עוסקות ישירות בהקמה של קהילות והדגש בהם הוא על פעילות התנדבותית של אזרחים ותיקים.

א. החברה למתנ"סים - תוכנית "באים בטוב"

חזון - "להוביל לחברה המעצימה את האזרחים הוותיקים ומקדמת את המשך השתתפותם הפעילה בקהילה, תוך הכרה בערכם ובכבודם".

במסגרת התוכנית אזרחים ותיקים בוחרים בפעילות משמעותית המחזקת את השתתפותם בחיים החברתיים, הכלכליים, הקהילתיים והתרבותיים. המתנדבים פועלים לטובת מטרות משמעותיות כגון: חיזוק אוריינות דיגיטלית, קידום פערים בחינוך, חיזוק המוכנות לחירום ועוד. התוכנית היא ביוזמת משרד הנגב, הגליל והחוסן הלאומי ומבוצעת באמצעות החברה למתנ"סים. התוכנית מיועדת לגילאי 60 ומעלה.

מטרות התוכנית - התוכנית פועלת להעצמה של אזרחים ותיקים בקהילה על ידי יצירת פעילויות התנדבות משמעותיות, עידוד אקטיביזם של האזרחים הוותיקים, במטרה לדחות את גיל התלות ולהביא להזדקנות מיטבית. ברמה היישובית התוכנית מופעלת באמצעות המרכז הקהילתי. בכל רשות קיים איש צוות יישובי ורכז מתנדבים. לכל בעלי התפקידים נבנתה תוכנית הכשרה.

המתנדבים מקרב האזרחים הוותיקים בתוכנית פועלים לקדם אתגרים חברתיים בתחומים הבאים:

- **חוסן וחירום** - נאמני חירום ברשות המקומית הינם מתנדבים ותיקים שמתנדבים בחירום ומעבירים את הידע והניסיון למתנדבים החדשים, הפגת בדידות לאזרחים ותיקים במסגרת התוכנית המתנדבים יוצרים קשר טלפוני קבוע עם אזרחים ותיקים, השיחות נקבעות לזמן ובתדירות המתאימים למתנדב ולאזרח הוותיק. בנוסף, מתנדבי התוכנית מתווכים ומקשרים בין האזרח הוותיק לקבוצה חברתית קיימת, או למסגרות שמקיימות מפגשים חברתיים ומפנים את האזרחים הוותיקים למקורות עזרה וארגונים שונים שיכולים לתת מענה לצרכים אחרים של האזרח הוותיק בהתאם לצורך. במסגרת התוכנית פסיכולוגיות ועובדות סוציאליות שהוכשרו לכך, מסייעות לאזרחים ותיקים להיערך לתקופת החיים החדשה. כחלק מהעלאת החוסן בקרב האזרחים הוותיקים המתנדבים פועלים בקהילה בפעילויות שונות, כגון: רשת ארצית של מועדוני מטיילים, סיוע לחיילים, אשר קיבלו אישור לעבודה במהלך השרות הצבאי ולחיילים משוחררים, ליצור חיבורים בינם לבין בעלי עסקים המחפשים עובדים זמניים, או

עובדים לעבודה חלקית או לשעות הערב, בתחומים שונים. המתנדבים בתוכנית מלווים את החיילים עד לקבלה לעבודה, ולעיתים גם לאחר מכן, על פי צרכי החייל.

- **חינוך** - מסגרת התנדבותית, המאפשרת השתלבות של אזרחים ותיקים כמתנדבים במערכת החינוך, באמצעות שילוב לימודי העשרה והעצמה חינוכית ולימודית. המתנדבים עוברים תהליך הכשרה מותאם לתוכנית בה הם לוקחים חלק ומלווים על ידי צוות מקצועי. התכניות השונות מופעלות ביוזמה ובשיתוף משרד החינוך. המתנדבים משתלבים במעונות יום, גני ילדים, בתוכניות לחיזוק קריאה בבתי הספר והכנה לבגרויות בתיכונים.
- **אוריינות דיגיטלית** – קידום אוריינות דיגיטלית בקרב ותיקים.
- **יוזמות מקומיות וארציות** - הכשרת יזמים חברתיים בקהילה, על ידי מנחי קבוצות מתנדבים. ההכשרה כוללת קורסים ופעילויות המקדמות את היזם החברתי משלב של רעיון לביצוע.

ב. "ידיד לחינוך" - גמלאים מתנדבים במערכת החינוך

העמותה נוסדה בשנת 2007, והיא גורם מוביל בהפעלה של התנדבות גמלאים במערכת החינוך ברחבי הארץ. פעילות "ידיד לחינוך" כוללת גיוס, הפעלה וליווי מתנדבים ממגוון מקצועות וממגוון תחומי עיסוק כתומכי הוראה. התנדבות זו כוללת חניכה, ליווי וסיוע לתלמידים בבתי ספר, במהלך יום הלימודים. "ידיד לחינוך" מפעילה במקביל שלושה מוצרים חינוכיים: פעילות גמלאים המתנדבים בבתי הספר, התנדבות מהבית מרחוק ופעילות בחברה הערבית. פעילות "ידיד לחינוך" נעשית בשיתוף משרד החינוך והרשויות המקומיות.

חזון - "ידיד לחינוך" הינה קהילה חברתית, המבוססת על ערכי כבוד האדם, אחווה, סובלנות ושוויון. מתנדבי "ידיד לחינוך" מתגייסים ומגייסים את הניסיון, הידע והתובנות, שצברו במהלך חייהם המקצועיים וחייהם האישיים, לטובת שילובם בבתי הספר כתומכי כוחות ההוראה. פיתוח המסוגלות האישית של כלל השותפים בתהליך מסייע לעיצוב עתידם המיטבי של התלמידים, ולהענקת משמעות חדשה ונוספת לחיי הגמלאים. בכך מהווה פעילות "ידיד לחינוך" דגם לבית הספר כמרחב חינוכי-חברתי, בו מתקיימת חברה רב גילאית תורמת ונתרמת. ידיד החינוך יהוו מנוף לחיזוק בתי הספר על ידי איגום משאבים בקהילה, שיעמדו לרשות החינוך בפרט והחברה בכלל.

מטרות - לפעול ברחבי הארץ לשילוב גמלאים בפעילות חינוכית במערכת החינוך, לסייע בגישור על פערים לימודיים ולמתן תופעות של אלימות ולטפח תחושת מסוגלות והעלאת הדימוי העצמי של התלמיד. העמותה רואה בשילוב גמלאים במערכת החינוך, תרומה לחיזוק הקשר הבין דורי, להגברת המודעות לערך ההתנדבות, ולאיכות חיי הגמלאים המתנדבים.

במפגש שקיימתי בחולון עם כ-40 רכזי בתי ספר בחולון התרשמתי מהיקף העשייה של המתנדבים, מהפעילות המשמעותית שהם עושים, מרוח ההתנדבות והרצון לתרום. הובלת המתנדבים נעשית על

צוות ידיד לחינוך, הצוות מארגן ימי הכשרה, טיולים משותפים לרכזים וימי כף. זוהי קהילה שפועלת על פי תוכנית שנתית מתוכננת ומאורגנת של ארגון ידיד לחינוך.

ג. שיתופים – אסטרטגיות להשפעה חברתית – יוזמת "ישותנו"

ארגון "שיתופים" הוקם בשנת 2006 על ידי פילנתרופים ויזמים חברתיים מישראל, מאירופה ומארצות הברית. הארגון קם מתוך חזון משותף של יצירת חברה אזרחית, פלורליסטית ויוזמת, שתיצור שיח המחבר בין ארגונים חברתיים, משרדים ממשלתיים ופילנתרופים בישראל.

התפישה של הארגון הינה כי כדי לייצר שינוי חברתי משמעותי בחברה, יש צורך לרתום את שלושת המגזרים: ממשלה, מגזר עסקי ומגזר חברתי, לפעול יחד למען מטרה משותפת ולספק להם את הכלים המקצועיים הנדרשים לשם כך. השאיפה של שיתופים הינה לחולל שינוי תודעתי עמוק בקרב בכירים מקבלי החלטות ובעלי השפעה ולהניע אותם לעבור מתפיסה של Ego-System על פיה כל ארגון פועל לבדו להשגת מטרותיו, לתפיסה של Eco-System על פיה ארגונים משלושת המגזרים פועלים במשותף בכדי לשנות מציאות חברתית.

המומחיות של הארגון הינה בפיתוח והובלה של מגוון פלטפורמות לשיתופי פעולה ולשיח בין מגזרי בו מעורבים בכירים במשרדי הממשלה, מנכ"לים חברתיים, פילנתרופים המעורבים בעשייה החברתית וראשי המגזר העסקי. העשייה של הארגון מתבססת על פיתוח נרחב של ידע מקצועי ויישומי חדשני, אשר הופך את שיתופים לא רק לגורם מוביל בניהול תהליכי שיתוף ושיח אלא גם לגורם מייעץ ולמקור ללמידה עבור אחרים המובילים מהלכים להשפעה חברתית משותפת בישראל.

אחת היוזמות שהארגון מוביל הינה יוזמת "ישותנו" לשיפור איכות החיים וצמצום הבדידות של הזקנים בישראל. היוזמה החלה לפעול ב-2021.

החזון - האזרחים והאזרחיות הותיקים/ות בישראל יהוו שחקנים/ות משמעותיים/ות בזירה התעסוקתית, הכלכלית והחברתית, וישראל תתמוך בהמשך צמצום הבדידות ובמימוש הזכות לחיים אוטונומיים בעלי משמעות וכבוד.

המטרה - שיפור איכות החיים וצמצום הבדידות דרך הגברת ההשתתפות המשמעותית ועלייה בתחושת הערך, זאת על ידי הרחבת ההזדמנויות לפעילות משמעותית בגיל המבוגר במקביל לשינוי התפיסה כלפי הזקנה והחיים בעידן של עליה בתוחלת החיים.

דרכי הפעולה - ארגון שיתופים מוביל למידה של הבעיה לעומק ומחבר בין כלל השחקנים הרלוונטיים ליצירת רשת שותפים – שיחד מתווה את האסטרטגיה ליצירת המענים הדרושים, ומוודאת את יישומם. התהליך מבוסס על חתירה להשגת יעדים מוגדרים, ומלווה במדידה של אימפקט, כך שיבטיח מענה

ארוך טווח ובר קיימא ויוביל לשינוי מערכתי מהותי. בנוסף, הארגון פועל להעלאת מודעות, שינוי הנרטיב והעמדות כלפי הזקנה בישראל, גיבוש והטמעת מסרים מותאמים יותר כלפי הזקנה ותקופת החיים החדשה, התאמת השייח וייצוג והכללה של הזקנה במטרה להפחית גילנות (Ageism). וכן, הארגון פועל להתאמה והנגשת מענים, הגברת ההזדמנויות וההשתתפות בתחומי התעסוקה, ההתנדבות ופנאי משמעותי, ואוריינות להמשך התפתחות אישית בגיל הזקנה.

במסגרת היוזמה פועלת **קהילת החדשנות AgingIL**, שהיא שותפות של ארגון שיתופים, הג'וינט, משרד הכלכלה, משרד הנגב הגליל והחוסן הלאומי, משרד הרווחה והביטחון החברתי, משרד הבריאות והרשות לחדשנות. הקהילה הוקמה מתוך מטרה לקדם ולהאיץ פיתוח מענים טכנולוגיים חברתיים חדשניים, אפקטיביים ובקנה מידה רחב לאתגרי ההזדקנות בישראל.

ליוזמה חברה רשת רחבה של שותפות ושותפים מובילים של כ-100 ארגונים מכל המגזרים: ארגונים חברתיים, משרדי ממשלה, פילנתרופיה, ארגונים ציבוריים, ארגונים עסקיים, גופי מחקר ואקדמיה.

לסיכום, בחלק זה הוצגו שלושה ארגונים המפעילים יוזמות לטובת אוכלוסיית האזרחים הוותיקים המבוססים בעיקר על הפעלת מתנדבים מקרב האזרחים הוותיקים. החברה למתנ"סים מפעילה פרויקט לאומי בשיתוף משרד הנגב, הגליל והחוסן הלאומי, – פרויקט "באים בטוב" - להעצמת אזרחים וותיקים על ידי חיזוק השתתפותם הפעילה באמצעות פעילויות התנדבות משמעותיות בתחומים: פיתוח יוזמות חברתיות, השתלבות במערכת החינוך, קידום אוריינות דיגיטלית ובניית חוסן בחירום. עמותת "ידיד לחינוך" פועלת במערכת החינוך ומפעילה אזרחים ותיקים מתנדבים בכל הארץ כתומכי חינוך, בשיתוף משרד החינוך והרשויות המקומיות. וארגון שיתופים מפעיל את יוזמת "ישותנו" לשיפור איכות החיים וצמצום הבדידות של הזקנים. הארגון פועל גם לשינוי תפיסה כלפי הזקנה והחיים בעידן של עליה בתוחלת החיים. כמו כן, התוויה של אסטרטגיה ליצירת המענים הדרושים ושילוב מדידה של אימפקט. שיתופים יצר את קהילת החדשנות AgingIL, שבה חברים 100 ארגונים מכלל המגזרים הפועלים לטובת האזרחים הוותיקים.

שלושת הארגונים רואים את החשיבות בהתייחסות לאוכלוסיית האזרחים הוותיקים כאוכלוסייה חשובה ומשמעותית, שיש לפעול לטובת שיפור איכות החיים ולייצר חיים עם משמעות לאזרחים הוותיקים. שתי היוזמות הראשונות מתבססות בעיקר על הפעלת מתנדבים מקרב האזרחים הוותיקים, ואילו שיתופים מתייחס בעיקר ליצירת מענים מותאמים לגיל השלישי תוך יצירת שיתופי פעולה בין המגזרים והעלאת המודעות לצרכים של הזקנים.

סיכום – ארגונים, יוזמות ופרויקטים לקידום אזרחים וותיקים

בשני הפרקים האחרונים נסקרו הארגונים והיוזמות שהינם "שחקנים" מרכזיים בחברה האזרחית הפועלים לטובת האזרחים הוותיקים. היוזמות שהובאו בסקירה חלקן מקיימות שיתופי פעולה עם משרדי הממשלה השונים ועם הרשויות המקומיות, אך אינן יוזמות שצמחו מתוך המגזר העסקי ו/או המגזר הציבורי.

היוזמות והארגונים שנסקרו רואים את אוכלוסיית האזרחים הוותיקים כאוכלוסייה משמעותית שחייבת התייחסות ייחודית וחשוב לפעול לתת מענה הולם לצרכיה. בכולן, הרצון הוא להיטיב עם אוכלוסיית האזרחים הוותיקים מתוך תפישה שזו אוכלוסייה שתלך ותגדל וחשוב לקדם איכות חיים, חיים משמעותיים, ועשייה בקרב אוכלוסייה זו.

עם זאת, קיים הבדל חשוב ומהותי בין היוזמות והארגונים שהם בעלי תפישה קהילתית לבין היוזמות שהתפישה שלהם שמה דגש על מתן מענה לצרכים של אוכלוסיית האזרחים הוותיקים באמצעות פעילויות התנדבותיות.

שלושת הארגונים והיוזמות הראשונות שנסקרו: קהילה לדורות, עמותת עור"ק וארגון ארץעיר רואות את ההתארגנות הקהילתית של אוכלוסיית האזרחים הוותיקים כתנאי מרכזי וחשוב בפעילות שלהם. שלושתם מכירים בערך הקהילה וחשיבותה במתן מענה לצרכי האזרחים הוותיקים. התפישה הקהילתית הינה במהות העשייה של אותם ארגונים והתנאי לפעילותן היא ביכולת לבנות קהילה של אזרחים וותיקים. מבחינתם הקהילה מאפשרת לאזרחים הוותיקים איכות חיים, משמעות, ויכולת לפעולה בהתאמה לצרכים של חבריה. הקהילה נותנת מענה לבדידות, ניכור, ומייצרת תחושת שייכות והנעה לפעולה. הכוח של החברים בקהילה נובע מתוך הקהילה עצמה ולא מגורם חיצוני. בהתאם לכך, הפעילות של הארגונים הללו מתמקדת ושמה דגש מרכזי על בניית הקהילה. יחד עם זאת קיים הבדל בין קהילה לדורות שהיוזמה לבניית הקהילה הינה מתוך העשייה של המחלקה לשירותים חברתיים ברשות במטרה לתת מענה הולם לצרכי האזרחים הוותיקים, לבין ארץעיר ועמותת עור"ק שיצירת הקהילה הינה תנאי הכרחי ליכולת הפעולה שלהם, והקהילה נוצרת מתוך הרצון המשותף של החברים בה לחיות ולפעול כקהילה.

שלושת היוזמות האחרות שהוצגו: תוכנית "באים בטוב" של החברה למתנ"סים, עמותת "ידיד לחינוך" ו"ישותנו" של שיתופים הינם יוזמות וארגונים שעיקר העשייה שלהן מושתת על הפעלת מתנדבים. בשלושתם ההתנדבות והעשייה היא בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים אך אין להם תפישה קהילתית והם אינם פועלים ליצירת קהילה. בארגונים אלה הכוח בא מתוך הארגון עצמו, המשאבים, תחומי הפעילות והעשייה עצמה מונעת על ידי הארגונים לטובת האזרחים הוותיקים. במובן זה

הפעילות של ארגונים אלה נובעת מהתפישה של "לפעול למען האזרחים הוותיקים" ולא מתוך תפישה שהכוח נמצא בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים ויש לחזק את תחושת המסוגלות והיכולת שלהם לפעול באופן עצמאי. יחד עם זאת, הארגונים והיוזמות הללו הובאו בסקירה הנוכחית מתוך תפישה שיש להם פוטנציאל לפתח קהילות של אזרחים וותיקים, אם מקרב המתנדבים של ידיד לחינוך, ואם מקרב היוזמות של "באים בטוב". כמו כן, ניתן לפתח ביחד עם שיתופים מדיניות ותפישה של קידום קהילות עצמאיות של אזרחים ותיקים ולהנחיל את התפישה הקהילתית בקרב השותפים בקהילת החדשנות AgingIL.

ולבסוף, נושא האזרחים הוותיקים הינו נושא שהולך ומתפתח בשנים האחרונות. אוכלוסיית האזרחים הוותיקים הולכת וגדלה וכך גם הצרכים והמשאבים המופנים לטובת אוכלוסייה זו. ישנן הרבה יוזמות המתפתחות הן בקרב החברה האזרחית והן בקרב המגזר הציבורי והפרטי. בעבודה זו הושם דגש על יוזמות ופעילויות הקשורות ליכולת לפתח מודלים של **קהילות אזרחים וותיקים** מתוך תפישה של רצון לחזק מגמה זו שהולכת ומתפתחת בקרב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים ומתוך אמונה שזהו מודל שמייצר מענה חשוב ומשמעותי להתמודדות עם הצרכים של האזרחים הוותיקים בישראל.

נספח 1: ראיון - מיזם קהילות אזרחים ותיקים

1. נא תאר/י את הפעילות שלך בתחום האזרחים הוותיקים (נא התייחס/י לצורך, מטרות, אוכלוסיית היעד, היקף, שותפים עיקריים בפעילות, מדידה והערכה)
2. מהם הצרכים העיקריים לדעתך של אוכלוסיית האזרחים הוותיקים
3. איך היית מגדיר/ה קהילה של אזרחים ותיקים (מטרות, אוכלוסיית היעד, דרכי פעולה, וכד')
4. מהם החסמים/גורמים מעכבים למימוש הקמה של קהילת אזרחים ותיקים, ומהם הגורמים המסייעים
5. מה תפקידה של הרשות המקומית בקידום הנושא של קהילות אזרחים ותיקים והאם יש לכם שיתופי פעולה עם הרשות המקומית
6. כיצד את/ה רואה את התפקיד של המשרד לשירותים חברתיים בתחום האם יש לך שיתופי פעולה עם המשרד
7. האם ישנם תחומים שארגונך מעונין לשתף פעולה עם המיזם לקידום קהילות אזרחים ותיקים